

ריבונות משותפת כברירת מחדל: סכסוכים לאומיים ופטרונות דיפרנציאליים

מאמר זה נועד לתרום לדיון חדש/ישן הנוגע לנוסחאות העקרוניות והמעשיות לפתרון הסכסוך הישראלי פלסטיני. מצד אחד הוא מניח שהכיבוש הישראלי הממושך בשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה, המשך התפשטות ההתנחלויות הישראליות וכשולן המשא ומתן המדיני, מעלים בספק את מידת הישימות של פתרון שתי המדינות. נראה כי גורמים אלה ממחישים גם את כשולן עקרון החלוקה, שהפך מאז 1937 לעקרון הדומיננטי להתמודדות עם הסכסוך הלאומי בפלסטין המנדטורית. מצד שני המאמר מעלה תהיות לגבי אפשרות המשכיותה של המציאות הקיימת, הבנויה על ריבונות ישראלית בעלת מאפיינים קולוניאליים מובהקים, המרוקנת את התביעה הפלסטינית לריבונות מכל תוכן. מציאות זו, המתוחזקת באמצעות זמניות ממושכת תוך התפשטות מרחבית, סותרת את עקרון שתי המדינות, אך גם איננה מאפשרת את התפתחותן של חלופות אחרות.

המאמר גורס כי כבר כיום ישנה מדינה אחת במרחב שבשליטת ישראל, אך זוהי מדינה לא דמוקרטית ולא שוויונית. המאמר מדגיש כי פתרון המדינה האחת לא יוביל בהכרח לסיום הסכסוך הישראלי-פלסטיני משום שמדינה אחת יכולה להיות גם מדינת אפרטהייד. לכן, המאמר טוען שהדיון בפתרון המדינה האחת לא יכול שלא לכלול התייחסות לאפשרות שצד אחד במסגרת מדינית אחת יהיה נתון לשליטתו של צד שני. כתוצאה מכך, כפי שממחיש המאמר, ההצדקות לריבונות משותפת חייבות לכלול מסגרת מדינית שוויונית ודמוקרטית במישור המעשי והעקרוני גם יחד.

לצורך העמקת הדיון, המאמר מציג מודלים תיאורטיים לפתרון סכסוכים המקובלים בספרות המקצועית. בעקבות כך, המאמר דן במצב הקולוניאלי המורכב שנוצר כתוצאה מכיבוש 1967 ומציג, על רקע זה, הצדקות אפשריות לפתרונות שאינם מבוססים על חלוקה דיכוטומית של שטח המריבה. פתרונות אלה כוללים הסדרה דיפרנציאלית של המרחב בין הים לנהר, כך שתתאפשר ריבונות משותפת תוך כדי חלוקת מרחבי מחייה נפרדים לשני הלאומים החיים בשטח זה.

מבוא

הכיבוש הישראלי הממושך בשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה, המשך התפשטות ההתנחלויות הישראליות וכשלון המשא ומתן המדיני, מעלים תהיות לגבי מידת הישימות של פתרון שתי המדינות לסכסוך הישראלי-פלסטיני. נראה כי גורמים אלה ממחישים גם את כשלון עקרון החלוקה, שהפך מאז 1937 לעקרון הדומיננטי להתמודדות עם הסכסוך הלאומי בפלסטין המנדטורית. יתר על כן, דחיית ישימות אמנת ז'נבה ביחס לשטחים הפלסטינים הכבושים על ידי ישראל, דבר שמתבטא באופן מעשי בשינוי המבנה הגיאוגרפי והדמוגרפי של שטחים אלה באופן שתואם את התפיסה האסטרטגית הישראלית, מעלה חשד סביר מאוד, שההנהגה הישראלית אינה מתכוונת באמת להצהרותיה בנוגע לפתרון שתי המדינות לסכסוך הישראלי-פלסטיני. נוכח זאת, ובעיקר לאור נסיבות כיבוש שטחי הגדה המערבית ורצועת עזה, ובהתחשב בדיונים הישראליים על גבולות ברי הגנה מייד לאחר הקמת מדינת ישראל בשנת 1948, ניתן לשער שהחלטה לקבל את הסכמי שביתת הנשק המבוססים על עקרון החלוקה, על ידי ההנהגה הישראלית, הייתה החלטה פרגמטית וזמנית שנועדה לשפר את סיכויי ההשתלטות על שטחים נוספים בפלסטין המנדטורית. השתלטות זו החלה בשנים 1948-1949 בכיבוש אזורים שהיו מיועדים על פי תוכנית החלוקה למדינה הערבית ונמשכה בכיבוש בשנת 1967. חוסר הנכונות הישראלית להחזיר שטחים אלה מייד אחרי 1948 או לאחר 1967 ממחיש את דחיקתו של עיקרון החלוקה לטובת הסטטוס-קוו החדש, המבוסס על יחסי כוח, שישראל פועלת לביסוסם לטובתה באופן עקבי. המדיניות המעשית, שהשכיחה את גבולות תכנית החלוקה מ-1947 ומעלימה את הקו הירוק, באמצעות העמקת השליטה הישראלית בשטחי הגדה המערבית באופן יומיומי, מחייבת הרהור מעמיק בעתיד הסכסוך הישראלי-פלסטיני ובפתרונות האפשריים לו.

כישלון החלוקה הוא נתון היסטורי שלא ניתן להפריכו. המשך התפשטות ההתנחלויות הישראליות בשטחים המיועדים למדינה פלסטינית עתידית וההתעקשות הפלסטינית על זכות הפליטים לשוב לשטחי מדינת ישראל, הם רק סימפטום לעמדות בסיסיות של ישראלים ופלסטינים, שאינן משלימות עם החלוקה. העיסוק בפתרון שתי המדינות, הפך לכסות להמשך גיהול הקונפליקט עד מיצוי כל אפשרויות הכוח. אין הוכחות לכך שהניסיונות הישראליים לכפות חלוקה מחדש על פי אמות מידה המשקפות את יחסי הכוח יכולים להיות מוצלחים יותר מפיתרון של מדינה אחת, כפי שניתן ללמוד מניסיון חלוקת פלסטין המנדטורית על בסיס גבולות 1967. כמו כן, אין הוכחות לכך שחלוקה לשתי מדינות היא בעלת סיכויים גבוהים יותר או בעלת משקל מוסרי חזק יותר מאשר דמוקרטיזציה של מבנה השליטה הקיים מזה ארבעה עשורים ויותר. התעקשותה של ההנהגה הישראלית על הכרה פלסטינית במדינת ישראל כמדינה יהודית מעלה תהיות

רציניות לגבי כוונותיה האמיתיות בכל הנוגע לפתרון עתידי של הסכסוך. ההנהגה הישראלית המדינית והצבאית מצהירה, שעקרון חלוקת הארץ הוא המוצא היחיד ממצב הקונפליקט ואף מדגישה שהחלטת החלוקה משנת 1947 מהווה את הבסיס החוקי לקיומה. בה בעת, הנהגה זו מנהלת בשטח מדיניות שנוגדת עקרונות אלה. לכן, לגיטימי להעלות תהיות ולהרהר על רעיון החלוקה לשתי מדינות ומידת התאמתו למציאות הישראלית-פלסטינית בכאנו לחשוב על פתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

מאמר זה נועד לתרום לדיון חדש/ישן הנוגע לנוסחאות העקרוניות והמעשיות לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני. הוא מעלה תהיות לגבי אפשרות המשכיותה של המציאות הקיימת – המבוססת על ריבונות ישראלית בעלת מאפיינים קולוניאליים מובהקים – שמרוקנת מכל תוכן את התביעה הפלסטינית לריבונות. מציאות זו, המתוחזקת באמצעות זמניותה הממושכת והתפשטותה המרחבית, סותרת את עקרון שתי המדינות, אך גם איננה מאפשרת את התפתחותן של חלופות אחרות.

הדיון להלן מבוסס על עקרון זכות ההגדרה העצמית של העמים ועל היות זכות זו מוכרת לשתי הקבוצות הלאומיות החיות בשטח פלסטין המנדטורית כיום. כמו כן, הוא לוקח בחשבון את תולדות הסכסוך, בדגש על אירועים טראומטיים אותם חוו שתי הקבוצות הלאומיות המסוכסכות ובהתבסס על חוסר האמון העמוק ביניהן. לכן, זהו אינו דיון בעל מסקנות חד משמעיות אלא דיון המעלה שאלות ותהיות שמן ההכרח לתת עליהן מענה על מנת לחשוב מחדש על פתרון הסכסוך הממושך, זאת מאחר ונדמה שהוא נכנס לתרדמת עמוקה העשויה להתגלות כחומר נפץ מסוכן. דה עקא, הדיון להלן איננו מסתפק בטיעונים פוליטיים מעשיים, אלא גולש גם לדיון עקרוני מחויב המציאות, שהולכת ומסתבכת; הוא מציע מסגרת עקרונית חדשה לעיסוק בסכסוך ובפתרונו, המבוססת על פתרון דיפרנציאלי במסגרת ריבונות משותפת.

פתרון דיפרנציאלי משמעו שילוב בין הפרדות מנהליות על פי מפתח לאומי, לבין סמכויות מסויימות במישור העל-לאומי. הריבונות על כלל שטח המריבה תהיה דינאמית ומשותפת. היא תנוהל לפי חוקת על שתעמוד מעל החוקה הייחודית לכל יחידה מנהלית. חוקת העל תסדיר את מבנה היחידה המדינית המשותפת ואת חלוקת התפקידים בין תת-היחידות המרכיבות אותה. הריבונות תהיה של כלל האוכלוסיה היהודית-פלסטינית שתהנה מאזרחות כפולה – על פי מפתח לאומי ועל פי השייכות האזרחית לישות המשותפת, נוסח האזרחות האירופית שהולכת ומתפתחת במקביל לישויות הלאומיות הקיימות. אזרחות כפולה זו, תאזן את השונות הקיימת בין קבוצות האוכלוסיה השונות על פי עקרונות יסוד אזרחיים שוויוניים. הפתרון הדיפרנציאלי המוצע, איננו נגזרת הכרחית של קשיי ילודת פתרון שתי המדינות, אך הוא בהחלט מהווה אפשרות שעולה ממצב זה. כמו כן, חשוב לציין שכשלון נוסחת שתי המדינות איננו מצדיק בהכרח פתרון המבוסס על ריבונות משותפת, אך הוא כן מחייב חשיבה על אפשרות של פתרון

המבוסס על מסגרת של מדינה אחת, הכוללת שילוב בין מימוש זכות ההגדרה העצמית של שני הלאומים המסוכסכים לבין ריבונות משותפת. נוסחת המדינה האחת איננה זהה בהכרח למדינה אוניטרית. היא יכולה להיות פדרטיבית או קונפדרטיבית. כמו כן, פתרון המבוסס על ריבונות משותפת הוא בהכרח פתרון דמוקרטי, זאת בניגוד למציאות הנוכחית, בה קיימת מערכת שליטה ישראלית בכל שטחי פלסטין המנדטורית, אך היא אינה מוכרת כמדינה אחת ואין בה מימוש לזכות ההגדרה העצמית של העם הפלסטיני. המציאות הקיימת כיום ממחישה שתיתכן מדינה אחת בשטחי מערכת השליטה הישראלית הנוכחית, מבלי שיושתת השוויון בין שני העמים החיים בתוכה ומבלי שתתהווה דמוקרטיה. הדבר ממחיש שמדינה אחת אין משמעה באופן אוטומטי פתרון מוסכם של הסכסוך הישראלי-פלסטיני. מדינה אחת יכולה להיות גם מדינת אפרטהייד. לכן, בבואנו לעסוק בחלופות לעקרון החלוקה לשתי מדינות, אנו חייבים להתייחס לאפשרות שמסגרת מדינית אחת שבה חיים שני עמים מסוכסכים יכולה להפוך למסגרת המבוססת על כפיפות מבנית של צד אחד לצד השני. לפיכך, ההצדקות לריבונות משותפת חייבות לכלול מסגרת מדינית שוויונית ודמוקרטית במישור המעשי והעקרוני. הדבר מעלה שאלות מעשיות ויישומיות שלא ניתן לענות עליהן באופן פשוט, על אף שאחת הטענות של מאמר זה היא שהמצב הפוליטי והדמוגרפי שנוצר בין נהר הירדן לים התיכון טומן בחובו מספר חלופות קשות שצריך לשקול היטב מהי העדיפה מביניהן. חלופות אלה נעות בין המשך המצב הקיים, לבין גירוש או חלילה רצח עם, כאשר האפשרות לפתרונות של חלוקה או מדינה אחת ניצבים בתווך. היות והמצב הקיים איננו בר תחזוק לאורך זמן והיות והחלוקה אינה נראית באופק, נותרות מספר אפשרויות שהעדיפה מביניהן מבחינה מוסרית היא הריבונות המשותפת. ריבונות בהקשר זה איננה מתייחסת לתפיסות קלאסיות הממוקדות בסמכות על בעלת בלעדיות בשליטה על הסדר אשר מכפיפה את שטח המדינה ואוכלוסייתה למרותה, נוסח ז'אן בודאן או תומס הובס, אלא לתפיסת ריבונות דינאמית, המשתנה בהתאם לעקרון התחלופה נוסח ז'אן ז'ק רוסו או ז'ק דרידה (הובס, 2009; רוסו, 2006; Derrida, 2005; Bodin, 1992).

קשיי מימוש פתרון הריבונות המשותפת אינם בהכרח עולים על קשיי מימוש החלוקה בתנאים שנוצרו בעשורים האחרונים. מתן הזדמנות לחשיבה על פתרונות חלופיים לסכסוך הישראלי-פלסטיני מחייב הגינות, יצירתיות וריאליות. הפער הקיים בין הצדקותיו של פתרון המבוסס על ריבונות משותפת במדינה אחת לבין האפשרות לממשו לא צריך למנוע את החשיבה על פתרון מסוג זה. דווקא הפער מחדד את הצורך בהירות ובהצגת מודל המתמודד עימו שנקרא לו בהקשר זה מדינה אחת-לבוא. הטענה היא, שהניגודים המבניים הקיימים במציאות סופם שיביאו לשבירתה של מערכת השליטה הקיימת. אמנם מאמר זה אינו מייחס כוח דטרמיניסטי להיסטוריה והוא גם לא נשען על רציונליזם הגליאני שלה, אך הוא בכל זאת מדגיש שתהליכים היסטוריים יכולים

לסטות ממסגרת החישובים האסטרטגיים של השחקנים הפועלים בזירה ההיסטורית, גם אם יש בידם כוח רב להשפיע עליה. המדינה האחת-לבוא היא תכנית מדינית עתידית שמחייבת את שני הצדדים המסוכסכים להכרה עצמית והדדית והתעסקות כנה ורצינית עם מצב מערכת היחסים ביניהם. זאת במיוחד לאור הסכנות הטמונות בניסיונות הנדסת המציאות האנושית, מצד אחד, ומתפיסה פטליסטית-משיחית שלה, מצד שני.

ניתן לראות את הדיון להלן כדיון העוסק באתגרים העומדים בפני עקרון החלוקה ונוסחת שתי המדינות וכמסגרת עקרונית ומעשית לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני. הדיון עוסק באופציות חלופיות לחלוקה ובעיקר באפשרויות המגשרות בין הצדדים. זאת, מבלי ליפול לתוך קלישאות המנותקות מהמציאות הפוליטית ותוך שמירה על מוסריות והגינות כלפי הצדדים המעורבים בסכסוך. כדי לבצע דיון זה בצורה נאותה, המאמר מציג מודלים תיאורטיים לפתרון סכסוכים המקובלים בספרות המקצועית. בעקבות כך, המאמר דן במצב הקולוניאלי המורכב שנוצר כתוצאה מכיבוש 1967 ומציג, על רקע זה, הצדקות אפשריות לפתרונות שאינם מבוססים על חלוקה דיכוטומית של שטח המריבה, אלא על הסדרתה באופן דיפרנציאלי, המאפשרת ריבונות משותפת, תוך חלוקה למרחבי מחייה נפרדים.

הגורמים לדיון המחודש בפתרון המדינה האחת

דיונים אודות פתרון המדינה האחת התעוררו בשלבים שונים של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, החל מראשית המאה העשרים, עוד לפני הנכבה הפלסטינית (הלר, 2004). באותה תקופה העלו את הרעיון הוגי דעות יהודים שדנו באפשרויות חלופיות, החל בהקמת מסגרת מדינית בה יזכו היהודים במעמד מיוחד וכלה במדינה יהודית שבה יזכו הערבים הפלסטינים למעמד מיוחד, ואשר תנוהל בשיתוף פעולה ותוך חלוקה שווה המבוססת על הסכמה הדדית (ארנדט, 2011; בובר, 1988; Mages, 1948).

גם הוגים פלסטינים רמזו לפתרון זה בשלבים שונים. בעבר נדונה האפשרות להקמת מדינה פלסטינית אחת בה יזכו היהודים לחסינות קבועה ולמעמד מיוחד ללא ריבונות (חוראני, 1990). לאחר הכיבוש ב-1967 והצבתה של המולדת הפלסטינית כולה תחת ריבונות ישראלית, הועלה מחדש פתרון המדינה האחת על ידי ארגונים פלסטינים ובראשם תנועת הפת"ח, אך פתרון זה מעולם לא זכה לתמיכה רחבה ולאחר ההתלהבות הראשונית הוסט מוקד הדיון לעבר פתרון שתי המדינות.

מודל המדינה האחת נעלם מהשיח הפוליטי הפורמאלי הפלסטיני בלחץ בינלאומי, כאשר אש"ף חויב לוותר על נוסחת שחרור פלסטין בתמורה להכרה בינלאומית בו כנציג הבלעדי של העם הפלסטיני. כבר ב-1972 המועצה הלאומית הפלסטינית רמזה על קבלת עקרון החלוקה ולנכונות מצידה להקמת מדינה פלסטינית בשטחים שישראל כבשה

ב־1967. ב־1974 היה ברור שההנהגה הפלסטינית ויתרה על חלום השחרור וקיבלה את עקרון החלוקה. אך מאז, רעיון המדינה האחת חזר ביתר שאת להוות חלק אינטגרלי בשיח הפוליטי בישראל ובחברה הפלסטינית. חשוב לעמוד על הגורמים המרכזיים לכך. ראשית, קיומה של מדינה/מערכת שליטה אחת מזה ארבעים וחמש שנים בשטח פלסטין המנדטורית (Kimmerling, 2001). מצב הסטטוס קוו שנוצר אחרי מלחמת 1967 יצר מציאות פוליטית שבה מדינת ישראל שולטת בכל שטחי פלסטין ההיסטורית ובמחצית מהעם הפלסטיני. מדיניות השליטה הישירה של ישראל הפכה את פלסטין המנדטורית ליחידה טריטוריאלית אחת, למרות שמבחינת החוק הבינלאומי היא מחולקת לשניים: שטחי מדינת ישראל הריבונית והשטחים הכבושים. עד 1987, השנה שבה פרצה האינתיפאדה הפלסטינית הראשונה, תהליך שילובם של השטחים הכבושים בישראל נמשך בקצב מהיר. תושבים פלסטינים משטחי הגדה המערבית ורצועת עזה עבדו במשק הישראלי וישראלים רבים הגיעו לערים הפלסטיניות. תוך כדי כך, מדינת ישראל קידמה את הקמת ההתנחלויות היהודיות בשטחים השונים תוך השתלטות על כל האדמות שהיא מיפתה והגדירה כ"לא פרטיות" בגדה המערבית וברצועת עזה. נוסף על כך, הקימה ישראל מנהל אזרחי שניהל את חיי האוכלוסיה, בכדי לנסות ולעמעם את מציאות הכיבוש והשלטון הצבאי. מאז 1987 עברה מציאות זו תמורות רבות, אך השליטה הישראלית בשטחים הפלסטינים שנכבשו ב־1967 המשיכה את קיומה של מדינה/מערכת שליטה אחת מגבול הירדן ועד הים. ישות מדינית זו, טומנת בחובה עיוותים רבים שהעיקרי שבהם הוא השונות במעמד האזרחי והחוקי של תושבים שונים. מצד אחד לישראל יש את הכוח הצבאי, התמיכה הציבורית והגיבוי הבינלאומי להמשיך במדיניות ההתרחבות הקולוניאלית בשטחי הגדה המערבית. מצד שני, הפלסטינים, כפי הנראה, לא יוותרו על זכותם להגדרה עצמית וימשיכו להתנגד לשליטה הישראלית בהם, למרות חולשתם הנוכחית. רבים ממצדדי המדינה האחת טוענים שישראל היא זו הגורמת להעלאת פתרון זה לסדר היום ומאיינת את עצמה כמדינה ריבונית בשטחים שהוכרו על ידי האומות המאוחדות (Tilly, 2005). ההתעקשות על קולוניזציה של שטחים המיועדים למדינה הפלסטינית על פי עקרון החלוקה לשתי מדינות, מטילה על ישראל את האחריות המוסרית להצדקת קיומה, מאחר והיא מבטאת רק את זכות ההגדרה העצמית של אזרחיה היהודים. התעקשותה של מדינת ישראל להמשיך ולתחזק מציאות קולוניאלית זו מעוררת ספקות לגבי אפשרות המשך קיומה של הישות המדינית הישראלית הקיימת. שנית, כשלון הסכמי אוסלו רוקן את התנועה הלאומית הפלסטינית ממשמעותה המקורית – שחרור ושיבה – והפך את נציגו של העם הפלסטיני – אש"ף – לשחקן שולי בזירה האזורית. התקוות שנתלו בתהליך השלום שפרץ את גבולות הדמיון בשנת 1993 התבדו כאשר ישראל העמיקה את שליטתה בשטחים הפלסטינים הכבושים והמשיכה את מדיניות הדיכוי והנישול כלפי הפלסטינים החיים תחת כיבושה. חלוקת שטחי הגדה

המערבית לאזורי שליטה שונים, כאשר מרבית השטח הוא בשליטה ישראלית מלאה, היווצרות מובלעות "מעין־ריבוניות" פלסטיניות בערים הגדולות והעמקת השסע בין הגדה המערבית לרצועת עזה, שהסתיים בשתי ממשלות הנלחמות האחת בשנייה, גרם לפרגמנטציה נוספת של המאבק הפלסטיני למדינה. מציאות זו ובעיקר כרסום ביכולתה של ההנהגה הפלסטינית לשלוט בגורלה, הצרה עד מאוד את אופק פתרון שתי המדינות. הגורם השלישי לחזרת פתרון המדינה האחת לשיח הפוליטי הוא המבוך שנוצר בשנים האחרונות. הכוונה היא בעיקר להצבת תנאים חדשים לניהול משא ומתן, בדמות הכרה פלסטינית במדינת ישראל כמדינה יהודית. מבוך זה מחזיר רבים לחשוב מחדש על מקורות הסכסוך והצורך בהתמודדות עם גורמיו. ישראלים רבים הופכים מודעים יותר ויותר לאתגר הטמון בהתמודדות עם מקורות הסכסוך, שאינם נעוצים בתוצאות מלחמת 1967, אלא במלחמת 1948. כמו כן, הם גם הופכים מודעים לצורך בהתמודדות עם בעיית הפליטים הפלסטינים, גם כאשר הם מתנגדים להחזרת ולו פליט אחד למולדתו. בנוסף, מתפתחת המודעות לכך שמקור הסכסוך הוא בעוול ההיסטורי שנעשה לפלסטינים. מודעות זו מביאה להעמקת ההתכחשות העצמית בחברה הישראלית או לחיזוק ההתנגדות לפשרה היסטורית כלשהי שמשמעה הכרה ישראלית בעוול שנעשה לפלסטינים. מצד שני, פלסטינים רבים מכירים בכוחה של המציאות היהודית שנוצרה במולדתם גם כאשר הם אינם מסכימים לה. ישנו עיסוק פלסטיני הולך ומתרחב בשאלה היהודית. בעיני רבים, מדינת ישראל איננה רק עובדה מוגמרת, אלא מעוררת הרהורים מוסריים בכל הנוגע לעתידם של מיליוני בני אדם שאין להם מולדת אחרת וישנו צורך לתת מענה לצרכיהם הקיומיים, מאווייהם הפוליטיים וזכויותיהם הלאומיות. בה בעת, המציאות הישראלית שמהווה מקור לקנאה עבור הפלסטינים, נתפשת גם כמעוללת העוול שיש צורך לעוקרו. מתוך כך נוצרות הבחנות בין הציונות ליהדות, בין היהודים למדינה היהודית ובין המציאות הישראלית לביטויים המיליטריסטים שלה. השילוב בין ניגודים אלה גורם לחשיבה ששואפת לצאת מגבולות המציאות המדינית הקיימת ולהתבונן בחלופות חדשות – מוסדיות או חוקתיות. חשיבה זו, משתקפת במחשבה ובכתיבה ישראלית ופלסטינית כאחד, על אף שלא באותה מידה (רוֹזֶקְרוֹצֶקִין, 1993; שנהב, 2010; Said, 1999).

הגורם הרביעי הוא התפיסה האסטרטגית והפוליטית הרווחת במדינת ישראל בימינו לפיה מרחב המחיה הישראלי חייב להיות מבוסס על נהר הירדן כגבול ביטחון קיומי (שבתאי, 2010). תפיסה זו באה לידי ביטוי בהיערכות הביטחונית של הצבא הישראלי בארבעת העשורים האחרונים, כמו גם בהצהרות וניתוחים של בכירי מערכת הביטחון הישראלית. קיומו של צבא ישראלי על גבול הירדן הוא חלק אינטגרלי של דוקטרינת ההגנה הישראלית, המבוססת על נוסחת האיום המזרחי (יניב, 1992; טל, 1996; 1976; שמחוני, 2006). תפיסה ביטחונית זו מתיישבת עם התפיסה האידיאולוגית־משיחית

של הבלוק הפוליטי ההגמוני במדינת ישראל בימינו, אשר רואה בגדה המערבית חלק אינטגרציוני מ"ארץ האבות". תפיסה זו רואה בחברון, שכם, סבסטיה, בית אל, גוש עציון ומקומות נוספים, במיוחד ירושלים רבתי, בשר מבשרה של "ארץ ישראל" שאיננה יכולה להיות מחולקת (זנד, 2012; גיחון, 1977). על אף שמדיניות ישראל דה-יורה לא תמיד מבטאת את כוונותיה האמיתיות ועל אף שישראל שמרה עד לאחרונה על אמביוולנטיות בכל הנוגע לגבולות הקבע, דה-פקטו היחס אל שטחי הגדה המערבית הוא כאל חלק אינטגרציוני ממרחב השליטה הישראלי. המשמעות היא שכל דויתור עליו הוא לא רק דויתור על חלק מארץ האבות, אלא גם לקיחת סיכון ביטחוני קיומי (שמחוני, 2006). בשיחות עקבה שנערכו לאחרונה בין משלחת ישראלית לפלסטינית, הצהירה המשלחת הישראלית על כוונת ישראל לספח את גושי ההתיישבות היהודית בשטחי הגדה המערבית לישראל. בהליקה בחשבון שהמושג "גושי ההתיישבות" הוא מושג אלסטי, מדובר בשטחים שהם הרבה מעבר לשטחי המגורים של המתנחלים (Aronson, 2012). הגורם החמישי הוא הסתירה המבנית הטמונה בשאיפה לשמור על המדינה היהודית תוך שליטה במיליוני פלסטינים ללא זכויות פוליטיות או כאזרחים סוג ב'. המפעל ההגמוני הנוכחי, הבנוי על החיבור בין חלוציות ניאוליברלית ואתנו לאומיות צבאית מזכיר יותר ויותר את האימפריאליזם האתני שחנה ארנדט הטיבה לתאר בספרה יסודות הטוטליטריות (ארנדט, 2010). מפעל זה אמנם נראה פורח בתקופה הנוכחית, אך הוא הולך ומגיע למבוי סתום, המאיים על המשך קיומו. הנוכחות הדמוגרפית הפלסטינית כמו גם התעקשותם על זכויותיהם הפוליטיות והלאומיות, מחייבות הכרעה שיכולה לבוא לידי ביטוי בשלוש דרכים שונות. האפשרות הראשונה היא אפרטהייד מוצהר שאיננו שונה רבות מהמצב הקיים בשטחי הגדה המערבית, אך מקבל על עצמו את תאורו ככזה הלכה למעשה. האפשרות השנייה היא שינוי דמוגרפי רחב שימעיט את מספר הפלסטינים בשטחים תחת שליטת ישראל ויביא לטרנספר שלהם לשטחים של מדינות ערביות שכנות. האפשרות השלישית היא שינוי מבנה המדינה באמצעות הכלה טריטוריאלית של שטחי הגדה המערבית ורצועת עזה ואזרוח של התושבים הפלסטינים, מהלך שעולה מתוכניותיהם של חלק ממנהיגי הציבור בישראל ביתר שאת בשנים האחרונות (ארנס, 2010; שטרנגר, 2010). אופציות אלה עולות על רקע הקושי לראות כיצד מדינת ישראל מפנה עשרות אלפי מתנחלים נחושים שאינם מוכנים לוותר על בתיהם שבהם הם נהנים מסובסידיות כלכליות שמנות ומהשקעה מסיבית בשמירה על ביטחונם על ידי יחידות צבא שלמות (Feige, 2009).

לא ניתן להתעלם, בהקשר זה, מהאילוצים הנוצרים כתוצאה מהאופן בו שואפת ההנהגה הישראלית לעצב את המדינה היהודית. ראשית, מדובר בשאיפה להרחבה מקסימלית של כמות השטח תחת שליטה יהודית ובבעלות יהודית. שנית, זוהי מדיניות החותרת לצמצום מרבי של מספר הפלסטינים בשטחים בהם שולטים יהודים או בניית

מנגנוני שליטה המאפשרים פיקוח מתמיד על המרחב בחברה הפלסטינית ללא מגע ישיר איתה. ביתור שטחי הגדה המערבית, תוך שמירה על המשך קיומה של הרשות הפלסטינית היא הדוגמא האולטימטיבית לכך. שלישית, מדובר בכפיפות מבנית, פוליטית וכלכלית פלסטינית להכתבות הצד ההגמוני, תוך ביצוע התאמות היוצרות אשליה של שלטון עצמי. כמו כן ישראל שואפת לשלוט במשאבים הטבעיים ובמרחב האווירי והאלקטרוני מגנטי בכל תחומי שליטתה הצבאית. לבסוף, ישראל כופה מצב חירום צבאי ומנטאלי מתמיד, אשר הופך את חיי הפלסטינים ל"חשופים" ומאשש את תחושת הפליטות והזרות שלהם מדי יום ביומו.

על רקע דברים אלה, התנגדות השמאל היהודי להתנחלויות בשטחים מאתגרת את הלגיטימיות של ההתיישבות היהודית בפלסטין בכלל. מנגד, עונה הימין הישראלי שאם הציונות מבוססת על הטענה ההיסטורית של חזרה לארץ האבות, אזי אין הבדל בין פתח תקווה לאריאל. ברור הוא שמטרתה של ההשקפה הימנית היא הצדקת ההתנחלויות (טאוב, 2007), אך השקפה זו הופכת לרלוונטית גם במנותק מהפולמוס הפוליטי הפנים ישראלי. חשיבותה של השקפה זו המתבטאת בפעולותיהן של ממשלות ישראל השונות, טמונה בכך שהיא מצביעה על המשבר העמוק המצוי בהגיון הפוליטי, האתי והמוסרי של הציונות.

אזרחי המדינה החיים בשטחים המוכרים כמדינת ישראל אינם יכולים לבסס את המוסריות של קיומם אלא על אחד משני הגיונות בסיסיים: הגיון הכוח או הגיון הצדק המעברי. לפי הגיון הכוח, היתה מלחמה, הפלסטינים הפסידו והיהודים ניצחו ולכן על היהודים להמשיך ולשמור על הישגיהם בכוח הזרוע כי הפלסטינים לעולם לא יקבלו אותם באזור. כאמור, זהו הגיון בסיסי בדוקטרינה האסטרטגית והצבאית הישראלית, שממנה נגזרות כל ההחלטות בנוגע למיקומו של הצבא בחברה הישראלית ואשר ממנו נגזרת גם תפיסת האיום כאיום קיומי (יניב, 1992). זו היא גישה ריאליסטית טהורה והיא אינה מכירה בשיקולים מוסריים ביחסים הבינלאומיים; על השאלה "הלנצח תאכל חרב?" היא עונה בביטול מוחלט, דבר המתבטא בתפיסת "האומה במדים" (דיין, 1981). כמו כן היא באה לידי ביטוי במיליטריזציה של החברה הישראלית או חלקים ממנה, דבר שמחייב מחיר מוסרי ואתי, שלא בטוח שהחברה הישראלית תמשיך להביע נכונות לשלמו. ביטוי לכך ניתן לראות בפערים האתנו-מעמדיים המתרחבים בצבא הישראלי (לוי, 2007).

ההגיון השני, הגיון הצדק המעברי, מבוסס על הטענה שגם אם נעשו עוולות היסטוריות בעבר וגם אם הקיום העכשווי נוצר כתוצאה מביצוע טעויות מוסריות, המציאות הנוכחית מאלצת אותנו לשקול את המחירים הכבדים הכרוכים בשינוי המצב הקיים (Waldron, 1995; Kymlicka, 2008). החזרת המצב לקדמותו, על פי גישה זו, היא בלתי אפשרית, לא רק מבחינה ריאלית, אלא מבחינה מוסרית, כי המחיר אותו

ישלמו אנשים שאינם אשמים בעוול ההיסטורי הוא כבד מנשוא. לכן, הפתרון חייב לקחת בחשבון את עוולות העבר, אך אל לו ליצור עוולות חדשות. בהגיון זה יש מידה מסוימת של צדק, אך הוא אינו יכול להתמודד עם המצב הקיים בו המעוול ממשיך בכיצוע העוול. במצב הנוכחי, המעוול גם אינו מוכן להגיע לפשרה היסטורית שתכיר במחללי העבר ותשאף לתקנם, כפי שהדבר נעשה במספר תהליכי פיוס היסטוריים נוסח דרום אפריקה, צפון אירלנד, ניו־זילנד, אוסטרליה ועוד (Obel, 2011).

מתחים וסתירות אלה בפרויקט המדינה היהודית אל מול קיום דמוגראפי פלסטיני מסיבי, המצוי בתנאים סוציו־אקונומיים ירודים, כאשר זכויותיו הבסיסיות נפגעות באופן תדיר, מביאים להעלאת מחשבות ודגמי פתרונות החורגים מהמסגרת המקובלת. המבוי הסתום המדיני פותח פתח למחשבה על פתרונות שאינם בהכרח מתיישבים עם נוסחת החלוקה, ההפרדה ושתי המדינות. אומנם סוג זה של פתרונות עוד לא תפס תאוצה, אך הם מחלחלים עמוק ומכרסמים ביסודות שעליהם בנוי הפרויקט הקיים של המדינה היהודית. ניתן להוסיף ולטעון כי רעיון המדינה האחת מתקרב לקדמת הבמה הפוליטית והאקדמית הפלסטינית מפני שהוא מטפל בשתי בעיות בסיסיות שלא נמצא להן מענה בפתרון שתי המדינות: בעיית הפליטים ובעיית הפלסטינים אזרחי ישראל. הדיון על זכות השיבה לפליטים הפלסטינים במסגרת פתרון שתי המדינות הבהיר שזכות זו מצומצמת לגבולות המדינה הפלסטינית העתידית בגדה המערבית וברצועת עזה. כלומר, אין היא כוללת את זכותם של פליטי '48 לשוב אל האדמות שמהן גורשו או נסו במהלך הנכבה. פליטים פלסטינים רבים אינם מקבלים אפשרות זו שלטענתם מבוססת על עוול כפול ומכופל. לטענת רבים, לא רק שהפליטים חיים במצב בלתי אנושי מזה עשורים רבים, אלא שהם נדרשים לוותר על מקום מגוריהם המקורי ולהתיישב במקומות שאין להם שום קשר רגשי אליהם. דורות חדשים של פליטים ממשיכים להוות גורם משמעותי בשיקולים הפלסטיניים הרשמיים ומגבילים את מרחב תמרונם של מנהלי המשא ומתן הפלסטינים.

יתר על כן, פתרון שתי המדינות אינו עונה על המאוויים הלאומיים של המיעוט הפלסטיני שחי במדינת ישראל. המדינה הישראלית לא פתחה אפשרויות פוליטיות לאזרחיה הפלסטינים. הם נשארו לאורך זמן על הציר שבין ידיד לאויב כאשר מערכת היחסים איתם מבוססת על ראייתם כאיום פוטנציאלי מעצם זהותם הפלסטינית. מדינת ישראל, למרות ובגלל מדיניותה כלפיהם כמיעוט, רמזה להם ללא הפסק שזהותם הפלסטינית מהווה גורם שלילי, אפריורית למשחק הפוליטי. זהות זו מתנה את מערכת היחסים איתם ומזינה את האנטגוניזם כלפיהם. גם אם שילובם של האזרחים הערבים לא היה אפשרי באופן מלא, המדינה לא פעלה בצורה אקטיבית להעברת מערכת היחסים איתם ממישור אנטגוניסטי למישור אגנוסטי. בעוד שהמישור הראשון מבוסס על יחסי

חשדנות ואויבות מתמדת, השני בנוי על מחלוקות הניתנות להכלה במסגרת המשחק הפוליטי (Mouffe, 2005).

לאורך השנים האליטה הפוליטית הערבית פעלה באופן מודע להמרת מערכת היחסים עם המדינה הישראלית מאנטגוניסטית לאגנוסטית. ניתן לראות לכך ביטוי בהתנהגות הפוליטית של הציבור הערבי, שכללה צמיחת זרמים פוליטיים משמעותיים, המקבלים את המסגרת הפוליטית הישראלית, אך חולקים על מאפייניה ומדיניותה הפנימית וחותרים לשנותם במסגרת כללי המשחק המקובלים. ישראל, מצידה, נקטה ונוקטת במדיניות של אפליה, הפקרה, הדרה ודה־לגיטימציה כלפי המיעוט הפלסטיני. מדיניות זו מלמדת על כך שהמדינה, בדגש על זרועותיה הביטחוניות שהכתיבו את הטון, התעקשה לתפוס את יחסיה עם המיעוט הפלסטיני כיחסים בין אויבים, גם אם הדברים לא נאמרו בצורה מפורשת. התבטאויות המציגות את האזרחים הערבים כ"איום אסטרטגי", כפי שטען ראש הממשלה הנוכחי, בנימין נתניהו וראש שרות הביטחון הכללי (שב"כ) הקודם, יובל דיסקין, הם ביטוי להלכי המחשבה הדומיננטיים במערכת הפוליטית והביטחונית הישראלית (כספית והללי, 2007). תפיסה זו גוזרת על האזרחים הפלסטינים מעמד נחות במדינה היהודית, דבר שלא יהיו מוכנים להשלים איתו לאורך זמן. בה בעת, זיקתם לשאר קהילות העם הפלסטיני תלך ותתחזק.

בשנים האחרונות עולה ביתר שאת התחושה שמדיניותה של ישראל איננה מבדילה במישור המהותי בין הפלסטינים בשטחים הכבושים לבין אזרחיה הפלסטינים. ההבדלים הקיימים, והם אכן קיימים, משמעותיים יותר מבחינת המינון והדרגה מאשר מבחינת המהות (הנדל, 2011; ג'מאל, 2011; 2009; Weizman, 2009). מדיניות ההתפשטות, הכיבוש של מרחבים גיאוגרפיים, ההתיישבות היהודית, פיתוח התשתיות בישובים יהודיים בלבד, הצרת מרחבי המחיה של הפלסטינים, הפרגמנטציה שלהם, הקמת חומות בין יישוביהם, השליטה במשאביהם הטבעיים והכלכליים והפקרתם לגורלם תוך הזנת וליבוי הסכסוכים הפנימיים ביניהם, כל אלה, רלבנטיים בשני המקומות. אמנם קווי מדיניות אלה מתבצעים במסגרות משפטיות שונות, אך הן כמעט זהות במישור העקרוני (Yiftachel, 2006). שינוי צורת ההתבוננות במאפייני מערכת השליטה הישראלית מהתבוננות אנכית, המקבלת את ההבחנה בין שטחי מדינת ישראל לבין שטחי הגדה המערבית ורצועת עזה להתבוננות אופקית, המתייחסת לשטח זה כשטח אחד המחולק לשתי שכבות שונות, אחת הומוגנית והשנייה משוסעת, מאפשר הבנה עמוקה יותר של המדיניות האסטרטגית הישראלית (ג'מאל, 2011). הנורמליזציה של חיי היהודים באמצעות הומוגניזציה של הטריטוריות שעליהן הם חיים מביאה לפרגמנטציה של חיי הפלסטינים בכל מקומות מושבם. כמו כן, תהליך זה בנוי על מנגנוני שליטה ופיקוח שמאפשרים טבעון (תחושת נוחות) של חיי היהודים והזרה של חיי הפלסטינים. כאשר מוסיפים לקלחת הזו את הצהרותיהם של מנהיגים ישראלים לפיהן פתרון שתי המדינות מבטל את זכויותיהם הקיבוציות של

הערבים אזרחי ישראל ושכל זכויותיהם הלאומיות יבואו ליד ביטוי במדינה הפלסטינית, ניתן להבין שפתרון שתי המדינות כנראה לא יאפשר שוויון כעיקרון מנחה במדינת ישראל. המשמעות של טענה זו היא שמצב הכפיפות המבנית של האזרחים הערבים להיגיון המדינה היהודית ימשך, דבר המתבטא בקיפוח, הדרה ושליטה מתמשכים. כמו כן, מצב זה מעודד חשיבה מחודשת בקרב האליטה האינטלקטואלית, האזרחית והפוליטית הערבית בישראל; חשיבה שחוצה את מושגי החלוקה וההפרדה ומציעה פתרונות סינרגטיים ואינטגרטיביים. חשיבה זו, אמנם בחיתוליה, אך היא כנה ועמוקה ולוקחת בחשבון את האילוצים המוסריים לא פחות מאשר את האילוצים הריאליים.

לבסוף, יש לציין כי, עליית הדיון בפתרון המדינה האחת הושפע מהתפתחויות בינלאומיות רבות. העיקרית שבהן היא נפילת משטר האפרטהייד הגזעני בדרום אפריקה והקמתה המוצלחת של מדינה דמוקרטית רב לאומית. תהליך זה, לצד שינויים במדיניותן של מדינות הגירה רבות כלפי תושביהן הילידים, כגון: קנדה, אוסטרליה, ניו־זילנד, אקוודור ועוד, הביאו לעליה מחדש של פתרון המדינה האחת כמודל אידיאלי. אמנם התפרקותה העקובה מדם של יוגוסלביה וחלוקת צ'כוסלובקיה לשתי מדינות כמו גם המתח הגואה בין פלמים לוולונים בבלגיה, מעלים ספקות רבים לגבי מודל זה, אך הקשיים המעשיים בחלוקה של שטחים מאוכלסים, בעיקר כאשר המדינה הריבונית מתעקשת להרחיב את שליטתה לתוך אוכלוסיות ילידות, כמו במקרה הישראלי, הביאו רבים לחשוב מחדש על פתרונות אינטגרטיביים במקום סיגרטיביים, כטובים יותר בנסיבות מסוימות. כמו כן, ההיסטוריה הקצרה של האיחוד האירופי אחרי מאות שנים של מלחמות עקובות מדם גורמת לחשוב מחדש על המצב הפוליטי־מדיני בישראל/פלסטין. למרות ההבדלים בין ההקשר האירופי להקשר של הסכסוך הישראלי־פלסטיני, הקמת איחודים כלכליים ופוליטיים מהווים דגם קונסטרוקטיבי של התמודדות עם סכסוכים עמוקים וממושכים.

מודלים לפתרון סכסוכים חברתיים ומדיניים

התבוננות בספרות המקצועית העוסקת בפתרון סכסוכים חברתיים, לאומיים ואתניים מצביעה על קיומם של מספר מודלים להתמודדות עם שונות וסכסוך. קוטב ראשון של פתרונות מציג גרסה מטמיעה, מכיליה, חד כיוונית, כוללת, שמנסה ליצור מצב שוויוני בין הפרטים והקבוצות אשר מהם מורכבת החברה. המשמעות היא יצירת מסגרת מדינית משותפת ויצירת כור היתוך תרבותי וחברתי מתמשך במטרה לפרק את הקבוצות השונות וליצור תודעה תרבותית וזהות חברתית ומדינית משותפת לכלל הפרטים בחברה. מודל כזה עמד ביסודה של המדינה המודרנית, כפי שהיא נהגתה על ידי הוגים פוליטיים מרכזיים, כגון: תומס הובס, ג'ון בודאן, ג'ון לוק, תומס פיין, ז'ן ז'אק רוסו, פרידריך

הגל ואחרים. ברמה המוסדית, המדינה הנה בעלת ריבונות מלאה על כלל אזרחיה, אשר נהנים משוויון ומכבדים את המגוון והשוני, ורואים בהם חלקים מן המכלול החברתי ומן החלוקה השלטונית, התרבותית והחברתית. בהתאם לכך, הקשר בין המדינה לאזרחיה הוא אינדיווידואלי, ואין כל התייחסות לישויות חברתיות קולקטיביות ברמת החוק והמנהל. מדינה זו היא מדינת כל אזרחיה: היא מקיימת שוויון בפני החוק בין כל הפרטים בחברה, אשר נהנים מחופש מוחלט להתחבר ולהתמזג עם קבוצות שונות, ותיקות כחדשות. תפקידה של המדינה הליברלית הוא לספק הגנה חוקית בפועל לכלל הפרטים בחברה בכדי לאפשר להם לכרות בריתות, להחליף דעות, לנהל דיונים ומחלוקות ולהגיע להסכמים כרצונם. המדינה אינה אלא השתקפות של הרצון הכללי, הנובע מרצון הפרטים והקואליציות, הנוולדות מתוך דיון ובריתות ביניהם. זוהי מדינה המבוססת על רצון חופשי והסכמה, אין לה לא כוח ולא עוצמה אלא מתוקף רצונם של אזרחיה, רצון אשר בא לידי ביטוי בחוקה ובבחירות התקופתיות. אין ספק שמודל זה של מדינת כל אזרחיה הוא אידיאלי וראוי, אך אינו מתממש במציאות הפוליטית בשום מדינה בצורתו הטהורה. גם המדינות המצהירות על עצמן כאזרחיות ושוויוניות ביותר, נוסח צרפת, ארצות-הברית ובריטניה, אינן מצליחות לעמוד בחזונון הן בצורה מלאה. כמו כן, מודל המדינה האזרחית מתייחס למציאות המסוכסכת כאילו היא לא קיימת ואיננה משפיעה על סיכויי הפתרון הפוליטי לסכסוך. המעבר ממצב סכסוכי למצב אזרחי שוויוני וחופשי הוא אידיליה שמיושנה נתקל בקשיים גם במדינות המצהירות על עצמן כגן עדן, כמו ארצות הברית, קנדה או אוסטרליה (Haveman, 1999; Kymlicka, 1995).

קוטב אחר של פתרונות, ההפוך לראשון, מתבסס על חלוקה בין הקבוצות המסוכסכות ומיסודה של הפרדה במסגרת מדינות שונות. פתרון זה יוצא מנקודת הנחה שהקבוצות המסוכסכות מהוות כבר ישויות מדיניות שקיומן הוא עובדה בשטח. קבוצות אלה, בין אם הן לאומיות או תרבותיות, שואפות לשמור על עצם קיומן ולהכפיף את פתרונו המדיני של הסכסוך לרצונן ולהשקפותיהן. לכן מתבסס קוטב זה על חלוקה והצבת מחסומים וגבולות, חברתיים וגיאוגרפיים בין הקבוצות המסוכסכות. גם פתרון זה מבוסס על שוויון, אך כאן מדובר בשוויון נפרד המתבסס על הפתגם העממי: "חומות יוצרות שכנים טובים". זהו פתרון פשוט, המחזק את הזהויות החברתיות השונות, ושולט בהן באמצעות חוקיהן ומוסדותיהן. במסגרת זו, כל קבוצה שולטת במדינה עצמאית ובה היא רשאית לקיים החלטות, דיונים ופעולות כרצונה. דגם זה הוא הדגם ששולט בכיפת הפוליטיקה העולמית מאז תחילת המאה העשרים ובא לידי ביטוי בחלוקת הודו-פקיסטאן-בנגלדש, קוריאה, אתיופיה, סינגפור-מלזיה, קפריסין, יוגוסלביה, קוסובו, סודאן ובמקומות רבים נוספים.

פתרון החלוקה נשמע פשוט ונקי. הוא אמור להביא להפרדת הכוחות המסוכסכים ועם הזמן ליצירת מאזני כוח השומרים על הסטטוס-קו. אך התבוננות בניסיון ההיסטורי

מצביעה על כך שבמרבית המקרים שהתבצעה בהם חלוקה על רקע סכסוך אתני או לאומי הסכסוך לא נפתר, אלא נוהל באופן שהוריד את רמת האלימות, זאת מבלי למנוע התלקחות עתידית. על כך מעידים הסכסוך ההודי-פקיסטני בחבל קשמיר, הסכסוך בחצי האי-הקוריאני והסכסוך בקפריסין (Lustick, 1997; McGarry and O'Leary, 2004; O'Leary and McGarry, 2007).

היות ומשמעותה של חלוקה היא ויתור של הצדדים על חלקים מהמולדת, יש לה התנגדות בקרב כוחות פוליטיים רבים. כוחות אלו הופכים פעמים רבות לגורמים מערערי יציבות במקרים שבהם החלוקה שואפת דווקא לייצר אותה (Kaufman, 1998). כמו כן, הטענה שחלוקה מתגברת על השונות, שמהווה מקור לסכסוך איננה נכונה (O'Leary, 2006a). השאיפה להומוגניות פנימית בכל אחד מצדדי החלוקה לא רק שלא התממשה, כמו במקרה ההודי, או האירי, אלא יצרה סכסוכים חדשים (O'Leary, 2006b; Horowitz, 1985).

בין שני המודלים הקוטביים הללו ליישוב סכסוכים ניתן לדבר על מספר אפשרויות ביניים. ברצוני להתמקד במודל ביניים אחד המשלב בין שני הקטבים המנוגדים גם יחד. מודל זה מחבר, בו זמנית, בין המסגרת המדינית האחת לבין השמירה על הזהויות הקבוצתיות וזכויותיהן להגדרה עצמית. למודל זה דוגמאות ותתי-מודלים שונים, ביניהם מדינה דו לאומית, מדינה רב תרבותית, מדינה קונסוציונאלית, פדרציה, קונפדרציה ומדינה אשר משלבת יסודות שונים מכל אחד מהצירופים הללו כפי שקורה בשוויץ, בלגיה, ספרד או קנדה. זהו המודל הקשה ביותר ליישום מבין הפתרונות המוצעים ולו רק בשל היותו פתרון ביניים המנסה לשלב בין צירופים ועמדות, שהינם לא פעם מנוגדים ולעיתים אף מתנגשים. כמו כן, המודל מחייב את סיומו המוחלט של הסכסוך והתמודדות איתו בכל הרמות, בכדי למנוע את התחזקותן של קבוצות או גורמים המעוניינים לשמר את הסכסוך ומצב הלחימה. מכאן ברור, שפתרון הביניים, על מנת להצליח, חייב להתבסס על מרכיבי המבנה החברתי השונים, כמו שייכות לאומית, אתנית, תרבותית ומעמדית ולקחת בחשבון את המבנה הפוליטי הקיים.

ביסודו של מודל הביניים עומדת מוכנות הדדית של הקבוצות המסוכסכות לוותר על הפרדה שלטונית ועל כוחן הצבאי. במדינה מסוג זה חייבת להתקיים תרבות פוליטית המבוססת על אמון הדדי, דיאלוג, שכנוע וקבלת פשרות. כמו כן, מודל הביניים מתבסס על הלך רוח המאפשר שותפות בתחומים מסוימים שמתאזנת עם הזכות לשמור על נבדלות בתחומי חיים אחרים. המבנה הרב-שכבתי הינו מרכיב חיוני במודל, זאת על מנת לאפשר לכלל האזרחים והקבוצות להכיר בכך שהמדינה ומרכיביה שייכים להם, ושביכולתם לקחת בהם חלק ללא כל מכשול או תנאי כאשר המגוון, ריבוי הדעות והחלוקה מתוך הסכמה הדדית שולטים בכיפה. מודל זה הוא דיפרנציאלי. זהו דגם

הדומה למודל שהציע אוטו באואר באוסטריה של סוף המאה ה-19, למודל הספרדי של ימינו או למודל הקנדי מאז תיקון החוקה בשנות השמונים של המאה העשרים. המדינה על פי מודל הביניים הנה ישות בת כלאיים בעלת פנים רבות, שונות ומגוונות בהתאם לתנאים, לרצונות ולאינטרסים השונים, והיא מתבססת על סובלנות ופתיחות כלפי האחר, וכן על שינוי והתאמה. מדינה מסוג זה סותרת את עקרונות האדיקות הדתית על גווניה כמו גם את החרדיות, הסגירות, השמרנות והאמונה בכוחות מושיעים עליונים. זוהי מדינה המאמצת את האזרחות הדיפרנציאלית, ובה ההשתייכות למדינה וההשתייכות לקבוצה, לאומית או אחרת, מקיימות ביניהן קשר דיאלקטי, סינטי שובמסגרתו שתי הזהויות מזינות וחופפות זו את זו באופן קבוע ומתוך היכרות הדדית. יש בכך הכרה בערך המוסף המתקבל כתוצאה מהגיוון, השיתוף, הפתיחות והדיון. זוהי מדינת שלטון החוק, אשר מכירה בזכות השוויון והחופש מחד, אך מנגד משליטה את רצונה הריבוני ושומרת על הסדר וההרמוניה בתוך השונות. זוהי מדינה של סובלנות, יצירה והמצאה אך גם מדינה של סדר, שלטון, כיבוד התחייבויות וקיום רבגוני של הקבוצות השונות המרכיבות אותה.

מודל זה של פתרון הנו בלתי מתקבל על הדעת במצב הנוכחי כפי שעולה מהתבוננות על מצבו של הסכסוך כיום. השלטון הצבאי הישראלי האלים והחלוקה והפיצול בקרב הפלסטינים מסכלים כל אפשרות להכלת מודל הביניים במצב הקיים. כמו כן, מאזן הכוחות הבינלאומי והאינטרסים של נבחר הציבור השולטים בחברה הישראלית והפלסטינית מונעים דיון אמיתי במידת הריאליות של פתרון המבוסס על מסגרת מדינית משותפת. עם זאת, כבר הוכח בעבר שרצונה של ההיסטוריה חזק מרצונותיהם של אנשים, והחיים גדולים יותר משלטי החוצות התלויים ברחובות. ההתפתחויות הרבות על אדמת המריבה כולל התלקחות עימותים אלימים וסיכול הסיכויים לפתרונות אחרים, הופכים את המחשבה על פתרון הבנוי על שותפות לצורך דוחק. מי חלם ששלטון ההפרדה הגזעית בדרום אפריקה ייעלם במהירות בה נעלם? למרות ההבדלים בין המצב בדרום אפריקה לבין מצב הסכסוך הישראלי-פלסטיני ולמרות שדרום אפריקה הוכרה כמדינה אחת ולעומת זאת ישראל/פלסטין נתפסות כשתי ישויות מדיניות נפרדות, אין מנוס מלבחון את הלקחים מאותו מקרה וממקרים אחרים. זאת במיוחד על רקע העובדה שעקרון החלוקה נתקל בקשיים המבטלים מבחינות רבות את ההצדקות למימוש.

המציאות הפוליטית היומיומית באזורנו מצביעה על כך שאופק פתרון שתי המדינות לסכסוך הישראלי-פלסטיני הולך ומתפוגג. ההתנחלויות היהודיות בשטחי המדינה הפלסטינית העתידית ואזורי הביטחון שבכוונת ישראל לנתק, כגון בקעת הירדן, יותירו את המדינה הפלסטינית (בגדה המערבית וברצועת עזה) חשופה כעלה נידף ברוח. עם זאת, השלטון הקולוניאליסטי הישראלי לא יוכל להימשך לנצח. כמו כן, אפשרות הטיהור האתני, כפי שהתרחש באירועי הנכבה, אינה מציאותית בתנאים הנוכחיים, אם

כי לא ניתן לפסול את האפשרות שישראל עשויה להשתמש בה בעתיד. המשכו של המצב הנוכחי, יחד עם השינויים הדמוגרפיים יביאו לקריסת מנגנוני השלטון הישראלי בטווח הרחוק. הבסיס המוסרי של מדינת ישראל יתפורר, הן מבפנים והן מבחוץ, למרות המשך התעצמות כוחה הכלכלי והצבאי. הצידוקים המוסריים והפוליטיים להקמת ישראל והתמיכה לה זכתה התנועה הציונית בקרב יהודים ולא יהודים בעולם, במיוחד לאחר מלחמת העולם השנייה, הולכים ומאבדים מכוחם. ניתן לראות זאת בכירור בדעת הקהל במדינות המערב, למרות שהעמדה הרשמית של הממשלות עדיין לא השתנתה בהתאם (*The Economist*, June 3, 2010). בנוסף לכך, קיימים ויכוחים נרחבים בחברה הישראלית, גם אם אינם תמיד גלויים לעין, סביב מידת התועלת של הרעיון הציוני: האם הוא מספק מקום מפלט לעם היהודי? או שמא תוצאתו היא שליטה בעם אחר וסכסוך נצחי עמו, כאשר במקביל מתפתחים איומים ממשיים חדשים אשר יובילו למלחמת חורמה, שבמהלכה תשתמש ישראל בנשק להשמדה המונית (כמו בסיפור שמשון בתנ"ך)? שאלה זו עולה ביתר שאת נוכח התפתחות הטכנולוגיה הצבאית במדינות המקיפות את ישראל. כמובן שדיונים אלו מוגבלים לחלקים קטנים בציבור הישראלי. רובו של ציבור זה תומך בהמשך המצב הקיים ונהנה מהפריבילגיות במשאבים הטבעיים (קרקע) והחומריים (העברות וסובסידיות) של המדינה. אך המחלוקות וחוסר הנחת בחלקים מסוימים בחברה הישראלית, בעיקר במחנה ההומני-מוסרי שלה, הולכים ומתרחבים. ככל שגדל כוחם של תומכי העמדות הלאומניות, ובראשם המתנחלים, במוקדי הכוח בישראל, כך נחלשים השיקולים המוסריים והאנושיים שהצדיקו וממשיכים להצדיק את הקמתה של מדינת ישראל כביטוי לזכות ההגדרה העצמית של העם היהודי (גביון, 2002). ככל שישראל מרבה להשתמש בכוחה הצבאי על מנת לכפות את רצונה על אדמות המריבה ברמה המקומית והאזורית, כך מתרבים הקולות העוסקים בשאלות מהותה של המדינה היהודית והגיונה המוסרי (שנהב, 2010; אזולאי ואופיר, 2010). טענתם של חלק מהעוסקים בסכסוך הישראלי-פלסטיני היא שמדינת ישראל מקעקעת את ההצדקות העומדות בבסיס קיומה ויוצרת מציאות המנוגדת ללגיטימיות שזכתה לה בעת הקמתה. המשך ההתעקשות הישראלית לשמור על אופייה היהודי של המדינה, תוך הרחבת שטחיה ושליטתה בעם הפלסטיני הם ניגוד שלא ניתן ליישבו וסופו שיביא לאובדן הלגיטימיות שלו ולשבירת המבנה המוסדי המתחזק אותו.

ההצדקות האפשריות לפתרון הריבונות המשותפת

ההצדקות לרעיון הריבונות המשותפת יכולות להשתקף בשני אופנים שונים: הראשון באמצעות שלילת האופציות החלופיות ובעיקר שלילת רעיון החלוקה שעליו מבוסס רעיון שתי המדינות; והשני באמצעות הצדדים החיוביים שבעקרון הריבונות המשותפת.

כמו כן, הצדקות אלה יכולות לבוא לידי ביטוי במישור העקרוני ובמישור המעשי. להלן טבלה ולאחריה הסבר מפורט המשקפים את הדיון בשני המישורים.

שליטת החלוקה/שתי המדינות	יתרונות הריבונות המשותפת/המדינה האחת-לבוא
עקרוני	הריבונות המשותפת עשויה לתת מענה לזכויות של כל הצדדים המעורבים. היא עונה טוב יותר על הקשר ההיסטורי והתרבותי של שני הצדדים המסוכסכים לכל ארץ המריבה.
מעשי	בפועל קיימת מדינה אחת מזה ארבעה עשורים וחצי וכל שצריך לעשות הוא להפוך מדינה זו לצודקת יותר. מדינה אחת פותרת את המאבק על בלעדיות של כל אחד מהצדדים על שטחים משלו על פי מפתח יחסי הכוח הקיימים.
עקרוני	הריבונות המשותפת עשויה לתת מענה לזכויות של כל חלקי האוכלוסייה משני צידי הסכסוך. הוא שולל מחלק גדול מהפלטונים את זכותם להגדרה עצמית. הוא מקבע את הפרגמנטציה של העם הפלסטיני שנכפתה בכוח. פתרון של שתי מדינות ריבוניות במרחב אחד הנתבעות על-ידי שתי הקבוצות הלאומיות הוא מקור מתמיד לחיכוך ומאבק.
מעשי	החלוקה לא מתממשת בפועל ומנוצלת לקידום הפרויקט ההגמוני הישראלי. זוהי נוסחה שהפכה קבילה בעיני ישראל כאשר הפכה לבלתי אפשרית מבחינה מעשית.

1. שלילת נוסחת שתי המדינות

במישור העקרוני רעיון החלוקה אינו בעייתי אם הצדדים המעורבים בסכסוך מוכנים לקבלו ואף אחד מהם אינו משלם מחיר גבוה בגינו. הבעייתיות נוצרת כאשר רעיון זה שולל מחלק גדול של האוכלוסייה, שחיה במולדתה, זיקה ונגישות לחלקים מאותה מולדת שעוברים לשליטתה של קבוצה אחרת. החלוקה פוגעת בזכויות יסוד של אנשים אלו המאבדים חלק גדול ממרקם חייהם החברתיים ומאבדים את הקשר עם קבוצת ההשתתפות שלהם שהופכת לחלק מהצד השני. במקרה זה הם נאלצים לבחור בין שתי אפשרויות מרות ומקפחות. כמו כן, החלוקה מקבעת את הפרגמנטציה של העם הפלסטיני ובה בעת נותנת עדיפות ליחסי הכוח הקיימים. עדיפות זו מתבטאת בהמשך השליטה הישראלית בכל האזורים שחיים בהם יהודים. זאת ועוד – רעיון החלוקה מעלה תהייה בנוגע להיגיון העומד מאחורי גבולותיה. גם אם מקבלים את הטענה שעקרון החלוקה מהווה את הרע במיעוטו כפתרון לסכסוך העקוב מדם, עדיין מידת הצדק בגבולות

החלוקה מוטלת בספק. אמנם לא מדובר בצדק אבסולוטי, אך נישול חלקים גדולים מהאוכלוסייה הפלסטינית מזיקתה התרבותית וההיסטורית לביתה ושלילת משאביה הטבעיים מהווה פגיעה בעיקרון הצדק החלוקתי. החלוקה של 1947 שלא התקבלה על ידי ההנהגה הפלסטינית באותה תקופה, לא נתפסה כהוגנת ביחס לקשר ההיסטורי של העם הפלסטיני עם מולדתו ומשקלו הדמוגרפי בתוכה דאז. כמו כן, חלוקה איננה מצליחה להתגבר על שורשי הסכסוך ובעיקר איננה עונה על תביעת הפליטים לשוב לאזורים שמהם גורשו או נסו על נפשם בעת מלחמה.

נוכח זאת, החלוקה מהווה מקור לחיכוך מתמיד מאחר והתביעות הצודקות של חלק מהמעורבים בסכסוך לא נענות ואף מופרות ונדחקות בעקבותיה. אמנם פתרונות המבוססים על שותפות עשויים לפגוע בזכויות של קבוצות אוכלוסייה מסוימות, אך אין זו פגיעה בזכויות יסוד בסיסיות, כפי שיקרה בעקבות חלוקה. דוגמא בולטת לפגיעה כזו היא נישול הפלסטינים החיים בישראל מזכות להגדרה עצמית כלשהי. פגיעה זו הופכת אותם ל"דיירי משנה" בכל פתרון המבוסס על חלוקה. לעומת זאת, פתרונות המבוססים על ריבונות משותפת נותנים ביטוי לזכויות ההגדרה העצמית של כל מרכיבי האוכלוסייה המעורבים בסכסוך משני האומים.

ישראל מתעלמת מסעיפים והתניות של עקרון החלוקה הנוגעים לסוגיית הגבולות ולמבנה הדמוגרפי במסגרת גבולות מערכת השליטה שלה. במשך הזמן ישראל יצרה זיקה מהותית שלילית בין דחיית תכנית החלוקה על ידי ההנהגה הפלסטינית בשנת 1947 לבין זכותם של הפלסטינים לקיום לאומי במולדתם. החלטתה של ההנהגה הפלסטינית דאז מוצגת כמעין הצדקה להמשך המצב הקיים בו ישראל שולטת בשטחים שנועדו למדינה הפלסטינית, הן בגבולות החלוקה והן בגבולות ה-4 ביוני 1967. עמדה זו היא עקרונית בביסוס העמידה על אופייה היהודי של מדינת ישראל ועל הבלעדיות של השליטה היהודית במשאבי המדינה הטבעיים והחומריים. כמו כן, עמדה זו בשינויים קלים ממשיכה להוות יסוד לשליטה הישראלית בשטחים הפלסטינים שנכבשו ב-1967. טענות "הפכנו כל אבן" ו"אין פרטנר לשלום" אינן אלא תרגום עכשווי לטענות שהעלו מנהיגים ישראלים לאורך השנים וניתן לתמצת אותן באמרתו של אבא אבן: "הפלסטינים לא החמיצו שום הזדמנות להחמיץ הזדמנות". עמדה זו היא ערכית ונעטפת בהצדקות מעשיות המלבינות את פני ישראל ומצדיקות את המשך תחזוק הסטטוס-קוו הנוכחי.

במישור המעשי החלוקה לא סייעה להתמודדות עם מרבית הסכסוכים בעולם ואף העמיקה או קיבעה אותם, על אף השקט השורר בחלקם של מקומות אלו. המקרה של חצי האי ההודי, חצי האי הקוריאני וגם במקרה של פלסטין המנדטורית מצביעים על המשך הסכסוך בדרכים שונות. הקמת שתי מדינות בהתבסס על עקרון החלוקה לא רק שלא פתר את הבעיה גם במקרה שלא קמה בו מדינה, כמו במקרה הפלסטיני, אלא לא הביא לסוף הסכסוך גם במקומות שבהם קמו שתי מדינות, כמו המשך הסכסוך בקשמיר,

בחצי האי הקוריאני, ובסודאן. הניסיון של מקרי החלוקה בתנאים יותר נוחים מלמד שפתרון שתי המדינות, גם אם יתממש, לא יפתור את הסכסוך הישראלי-פלסטיני. במרכזו של פתרון שתי המדינות עומדות הפרדה וחלוקת הריבונות, על יסוד האמונה הרווחת לפיה שני העמים, הישראלי והפלסטיני, מוכנים לוותר על חלום השליטה בכלל אדמות הסכסוך. זהו פתרון המבוסס על החלוקה לפי גבולות ה-4 ביוני 1967, אשר במרוצת הזמן קיבל משמעויות שונות. פתרון זה עומד בבסיס שיחות השלום הישראליות-פלסטיניות, היכן שקיימת התגוששות על גבולות החלוקה הגיאופוליטיים והדמוגרפיים. אך רעיון החלוקה נותר יתום עד כה, כי כוחות חזקים מאוד בשני הצדדים לא ששים לקבלו ולכן מערימים קשיים על מימושו. מצד אחד, המדיניות הישראלית של המשך ההתנחלות היהודית בגדה המערבית מצביעה על חוסר הנכונות לקבל את עקרון החלוקה, כמובן כפי שהוא נהגה על ידי האומות המאוחדות, אך גם כפי שהוא שורטט מחדש בשיחות הישראליות-פלסטיניות או לאחרונה במתווה קלינטון. מצד שני, הפלסטינים אינם מקבלים את החלוקה המוצעת להם, כי היא טומנת בחובה עוול כפול. ראשית, חלוקה לפי קווי ה-4 ביוני 1967 משמעה שהפלסטינים מקבלים 22% ממה שהם רואים כמולדתם לעומת 78% שהישראלים מקבלים. הלחץ הישראלי לצמצום שטח זה באמצעות הרחבת ההתנחלויות היהודיות מוביל לטענה הפלסטינית שישראל דוחה את הסכם השלום על מנת לזכות בעוד חלקים משטחי האדמות הפלסטיניות שנכבשו ב-1967. אמנם ישראל פועלת במישור אחד על בסיס היגיון החלוקה ובניית גדר ההפרדה הוא הגורם הממחיש זאת, אך באותה העת ישראל ממשיכה במסע ההתנחלות כאילו שגדר ההפרדה איננה קיימת. שנית, גם אם ישראל מכשירה את תבנית השליטה שלה לחלוקה עתידית, זו תהיה לפי האינטרסים האסטרטגיים הישראליים, אשר לוקחים בחשבון את השליטה באזור ההר ובנתיבי תעבורה אסטרטגיים, במאגרי המים הטבעיים ובמרחב האווירי של השטחים הפלסטינים. מצב מסובך זה מחייב חשיבה מעמיקה לא רק על הסיכויים של החלוקה, אלא על הצדקותיה מול הצדקות פתרון המדינה האחת, שהפך לנושא דיון נפוץ מעל במות אקדמיות ותרבותיות רבות. ישנו צורך להודות בגלוי שהמציאות הדמוגרפית והאסטרטגית שהביאה לדומיננטיות של נוסחת שתי המדינות השתנתה כליל ושקבלתה של נוסחה זו על ידי ישראל הפכה למקובלת באופן מוצהר וישיר רק בשנים האחרונות, כאשר המדיניות הישראלית בשטחי הגדה המערבית הפכה את אפשרות הקמת המדינה הפלסטינית בשטחים אלה לבלתי מעשית.

למצב הדמוגרפי משקל מדיני מיוחד, ואין מדובר בשאלה מספרית בלבד. אופן החלוקה של התושבים בשטחים תחת שליטת ישראל הינו גורם בעל חשיבות עליונה בכואנו לבחון את השינויים שחלו במנטליות של התושבים ובשאיפותיהם. הפלסטינים מתגוררים במרבית חלקי פלסטין, ובשנים האחרונות חלה התקרבות הדדית במנטליות ובשאיפות של מרבית בני העם. עובדות אלו חזקות יותר מרצונה של ממשלת ישראל

להפריד בין הקבוצות הפלסטיניות השונות בתוך ישראל לבין אלו בשטחים שנכבשו ב־1967. כיום גם המגמות הרווחות בקרב ההנהגה הפלסטינית אינן יכולות למנוע קרבה זו.

לאורך תקופה ארוכה חולקו הפלסטינים לשתי קבוצות שההשתייכות אליהן הייתה בעלת משמעות רבה: בעלי אזרחות ישראלית ומנועי אזרחות כזו. אך האזרחות הישראלית הולכת ומרוקנת ממשמעויותיה הסובסטיביות וכך נשחק באופן הדרגתי ההבדל העקרוני בין בעלי האזרחות הישראלית לבין התושבים החיים תחת כיבוש, למרות שהבדל זה נשמר מבחינה חוקתית וסמלית (ג'מאל, 2011).

עצם יחסה של מדינת ישראל לאזרחיה הפלסטינים כאל נתינים מדרגה שנייה מעלה תהיות לגבי אפשרויות מימושה של נוסחת המדינה היהודית והדמוקרטית שישראל מתהדרת בה רבות. יחס זה שנמשך באופן עקבי משנת 1948 מצביע על כך שנוסחת שתי המדינות הלאומיות והדמוקרטיות איננה מתממשת וכנראה בלתי אפשרית במסגרת מבנה יחסי הכוח בין האזרחים השונים בגלל תפיסת המדינה היהודית הרווחת בקרב הציבור היהודי בישראל. תפיסה זו, מבוססת על הנוסחה לפיה מדינת ישראל היא קודם כל מדינת העם היהודי ורק אחר־כך מדינת היהודים אזרחי ישראל. כמו כן, היא מבוססת על תפיסת המדינה היהודית כתפיסה מהותית, שבה המדינה מהווה סוכנת של העם היהודי, המקדמת את זהותו הלאומית האתנו־תרבותית. זהות זו טומנת בחובה שילוב מורכב של הדת היהודית והאתניות הביולוגית. בעוד שתפיסת מדינת העם היהודי יוצרת סתירה מהותית במשמעות הריבונות האזרחית ומרוקנת את הדמוקרטיה ממשמעות, תפיסת המדינה כמגינת הלאומיות כזהות אתנו־תרבותית מסוגרת, מרוקנת את אזרחותם של הפלסטינים מכל תוכן מהותי. בהקשר זה חייבים להדגיש את העובדה שנוסחת שתי המדינות מתעלמת כליל מקיומו של מיעוט פלסטיני גדול במדינת ישראל בעל מאוויים לאומיים וזכויות לאומיות שכל פתרון צודק חייב לתת להם מענה. פתרון שתי המדינות איננו טומן בחובו מתן מענה על השאיפות הלאומיות של הפלסטינים אזרחי ישראל. כמו כן, פתרון זה איננו נותן מענה לקשר ההיסטורי והחברתי בין אזרחי ישראל הפלסטינים לפליטים הפלסטינים וזכותם לחזור למולדתם. הוא לא לוקח בחשבון את השינויים המתרחשים בחברה הפלסטינית והבאים לידי ביטוי בעליית כוחות חזקים המשחקים תפקיד חשוב בסיכול האפשרות לפתרון שתי המדינות, כמו החמאס, אשר מצליח עד כה להטיל וטו אידיאולוגי על עקרון החלוקה.

2. הצדקות הריבונות המשותפת/המדינה האחת

לפני שנוגעים בהצדקות, חשוב להזכיר שנוסחת הריבונות המשותפת או באופן ספציפי יותר המדינה־האחת־לבוא איננה נוסחה הומוגנית. בהתמודדות עם נוסחה זו חשוב

להבדיל בין מדינה אחת אוניטרית או פדראלית, אך ליברלית שאין בה הכרה בזכויות קיבוציות, כמו בארצות־הברית או בצרפת לבין מדינה אחת שהיא ביטוי לשלטון עצמי של קבוצות לאומיות או תרבותיות שונות ששומרות על אוטונומיה רחבה ומשתפות פעולה במישור הריבוני, כמו המצב בספרד, קנדה, שווייץ, הודו ועוד. אמנם דגמים אלה דרים תחת המותג מדינה אחת, אך קיימת ביניהם שונות תהומית ויש להם היסטוריות שונות. הם צמחו בנסיבות פוליטיות נבדלות ואינם תמיד מצליחים להתמודד עם האתגרים העומדים בפניהם, במיוחד כאשר מדובר במציאות מסוכסכת, כפי שהיה למשך שנים רבות בספרד או בקנדה. דגמים אלה של מדינות מעניקים השראה לחשיבה קונסטרוקטיבית על פתרון הסכסוך הישראלי־פלסטיני. מצד שני, הם שונים ואם חושבים על התהוותם מתעוררות ספקות לגבי מידת הריאליות של חשיבה על מסגרת מדינית משותפת בין שני עמים מסוכסכים, שרבים מהשייכים לכל אחד מהם פוסלים את הלגיטימיות של הצד האחר להתקיים.

נוכח זאת, החשיבה על פתרון של מסגרת מדינית משותפת במצב מסוכסך חייבת להתיחס לדגמים המורכבים של הריבונות המשותפת, כמו הדגם הספרדי, הקנדי, הצפון אירי וכו'. כמו כן, החשיבה על מסגרת מדינית משותפת לא יכולה לבוא על חשבון זכות ההגדרה העצמית המוכרת בינלאומית של שני הלאומים המסוכסכים, אלא חייבת להכיל אותה. סוגיה זו תתקל בקשיים מוסריים גדולים ותהפוך כל אפשרות לשינוי המצב הנוכחי לאיום קיומי על הקבוצה הלאומית הדומיננטית. פתרון הריבונות המשותפת לא יכול להיות מתורגם כאמצעי לחיסולה של מדינה קיימת. כיוון כזה לא רק שהוא תקדימי ומסוכן, אלא שהוא בלתי אפשרי ולא תהיה לו תמיכה בינלאומית. הריבונות המשותפת חייבת להישען על יסודות טרנספורמטיביים ולא דפורמטיביים. מדובר בתהליך ממושך שבו השילוב וההכלה הם העקרונות המובילים ולא הכפייה, השליטה או ההדרה. אימוץ מושגים דפורמטיביים יקשה לא רק על המעבר המעשי מהמצב הנוכחי של כיבוש, הדרה ודחיקה למצב של שלטון משותף במסגרת מדינה אחת, אלא אפילו על פתיחת אופקי דיון וחשיבה תיאורטית על המצב, כפי שניתן להבחין במציאות של ימינו. אין מנוס בהקשר זה מלחשוב על תהליכי הכלה כלל־אזוריים שבמסגרתם הישות המדינית המשותפת תהפוך לחלק מאיחוד אזורי רחב יותר, כדוגמת האיחוד האירופי באגן המזרחי של הים התיכון.

נוכח דברים אלה, האופן השני להצדקת רעיון הריבונות המשותפת מבוסס על יתרונות המדינה האחת כשלעצמם, במישור העקרוני ובמישור המעשי, תוך הדגשת השותפות בין הקבוצות על פי מבנה דיפרנציאלי העונה על הזכויות והרצונות של שני הצדדים. במישור זה ניתן לדבר על הבחנה בין הצדקות שמושאן הוא האוכלוסיות היהודית והפלסטינית וזיקותיהן הטריטוריאליות, מצד אחד, והצדקות שמושאן הוא הסכסוך הממושך בין שני הצדדים, מן הצד השני. בבואנו לחשוב על שני הקולקטיבים

האנושיים ישנו צורך לחשוב על הפתרון הכי צודק לשניהם במידה שווה. פתרון הריבונות המשותפת הוא פתרון המונע עוול, יותר משאר הפתרונות, לכן הוא עדיף מבחינה מוסרית ואידיאולוגית. הוא מממש את הצרכים של מרבית הצדדים המעורבים בסכסוך. הוא הפתרון המורכב ביותר ולכן הוא מותאם למורכבות מערכת היחסים בין שני הצדדים ולתביעות הלאומיות של שני הלאומים. פתרון זה מצריך שינוי תודעתי, קבלה וסליחה קולקטיבית משני הצדדים, דבר שאיננו קל להשגה, אך אלה נדרשים גם בפתרון שתי המדינות ולכן לא מהווים גורם הפוגע בצדקתו של פתרון הריבונות המשותפת.

פתרון הדוגל בריבונות משותפת מבוסס על ערכי השותפות והשיתוף ועל עקרונות הצדק והשוויון. הוא מקדש את החופש ואת זכות היצירה של כלל האזרחים, כפי שתבעו הוגי הסדר המדיני והפילוסופים החברתיים, החל מהפוליטיאה של אפלטון ואתיקה של אריסטו, דרך העיר האוטופית של אל־פאראבי וכלה בתיאוריה של צדק מאת הפילוסוף האמריקאי ג'ון רולס. מודל הריבונות המשותפת הנדרש בהקשר הספציפי הישראלי־פלסטיני מורכב יותר במישור המוסדי ממה שהוגים אלה הרגילו אותנו, אך במישור העקרוני מדובר בפתרון צודק ודמוקרטי יותר, התואם את החיבור בין שני המודלים העקרוניים שהוצגו בחלק הקודם. פתרון הריבונות המשותפת משלב בין הרצון להשתייכות לאומית לבין הרצון לשמור על מאפיינים תרבותיים נבדלים, וכן מבחין בין חופש המצפון והרצון לחיות בהתאם לערכים קבוצתיים ייחודיים לכל חברה, ובין הסדר המנהלי הכולל אשר כל האזרחים כפופים לו ללא הבדל. פתרון זה מבוסס על צדק מעברי ועל עקרונות ההכרה ההדדית הטורנספורמטיבית, אשר יוצרת מרחבי קיום משותפים המחייבים את ניהול הכוח במשותף ואחריות מוסרית הנחלקת בין שני הצדדים ומרכיביהם השונים.

אם יושת פתרון הריבונות המשותפת על היסודות הערכיים והמוסריים אשר עומדים בבסיסו, בעיקר זכות ההגדרה העצמית של שני הלאומים החיים במרחב הגיאוגרפי המשותף ודיפרנציאליות של המבנה הפוליטי הנחוץ למתן מענה על כך, יוכלו יותר אנשים משני הצדדים לממש את חלומם ומאווייהם הקולקטיביים וליהנות מתחושת השתייכות ומביטחון אישי מוחלט. הרי שני הצדדים מבטאים את חלומם הלאומי ביחס לכל שטח פלסטין המנדטורית. יהודים רבים רואים את שטחי הגדה המערבית כארץ אבות ופלסטינים רבים רואים בערי החוף את מולדתם. אמנם ישנם רבים אחרים, בשני הצדדים, המעדיפים הפרדה, אך זו נובעת מהרגל, פחד וחשדנות יותר מאשר מתוך חישוב מוסרי קר ומבוסס. הסכסוך העקוב מדם בין שני הצדדים יצר מצב של אי אמון וחוסר הכרה בסיסי בזכויות הצד השני. הוא גם חייב כפיית פשרה על כל אחד משני הצדדים שטרם הוכח שהיא כנה ואמיתית. במצב שבו חושבים על האספקטים המוסריים של פתרון הסכסוך, במנותק מהמציאות המעשית, אפשר לראות שפתרון הריבונות המשותפת מספק מענים למספר גדול יותר של בני אדם בשני הצדדים של הסכסוך. במישור העקרוני,

הגורם המוסרי הופך את מודל הריבונות המשותפת למוצדק יותר מאשר כל פתרון שבו הצדדים נאלצים לוותר על חלקים ממולדתם שאינם רואים להם שום תחליף.

הצדקה עקרונית נוספת נוגעת לסוגיית הסכסוך בין שני הצדדים. הסכסוך, שלא נראה שהולך להיפתר בטווח הקצר, מחייב לשקול את האיזון בין מחירו האנושי והחומרי לבין מחיר שינוי המבנה הקיים של הכיבוש למבנה של מדינה אחת. שיקול זה קשור לעובדת אי מימוש החלוקה של שטח פלסטין המנדטורית לשתי מדינות. כמצב הנוכחי ולאחר ארבעה וחצי עשורים של כיבוש השתלטות והתנחלות ישראלית בשטחים המיועדים למדינה הפלסטינית, מחיר הדמוקרטיזציה של מערכת השליטה הישראלית הוא סביר יותר מאשר מימוש החלוקה בפועל, לאור התנאים הדמוגרפיים שנוצרו. חשוב לציין בהקשר זה שמשמעות החלוקה כיום איננה כמו משמעותה בשנת 1947 או בשנת 1967. אם ישראל מתעקשת על הקשר ההיסטורי עם כל שטחי פלסטין המנדטורית ואם הפליטים הפלסטינים מתעקשים על רצונם לחזור למולדתם, הסכסוך הופך להיות גורם המעקב את מימוש רצונותיהם של שני הצדדים. אם יוצאים מנקודת הנחה שהפרויקט ההגמוני הישראלי לא יוכל להמשיך ולהחזיק מעמד לאורך זמן ושאלו גולשים למצב של אפרטהייד, מחיר הדמוקרטיזציה של המבנה הפוליטי הקיים הופך לפתרון המוסרי והמוצדק ביותר לסכסוך הישראלי-פלסטיני. השותפות בשטחי המולדת המשותפת והשלטון המשותף והשוויוני יעקרו מן הסכסוך את אחד הגורמים העיקריים לקיומו ויעניקו לגיטימציה מלאה לשתי הקבוצות הלאומיות כך שיחושו ביטחון, שלווה והשתייכות, מבלי שירגישו צורך לבסס את הימצאותם ואת הלגיטימציה שלהם בכל עת על חשבון הצד השני. פתיחת אפשרויות לעתיד היא אחד הגורמים החשובים ביותר בשינוי ההתנהגות והתוכניות של אנשים משני הצדדים. היחסים בין הישראלים לפלסטינים יוכלו להשתנות ולהגיע לרמה חדשה רק כאשר תובטח הלגיטימציה לקיום כל אחד מהצדדים, וכאשר מאפייניו הייחודיים, הלאומיים והתרבותיים, יכובדו (Peled and Rouhana, 2004). חשיבה עתידית על פי ציוויים מוסריים צודקים עשויה להוות רזו לשינויים מבניים ופרסונאליים שתביא לפתרון עתידי מוצלח יותר מהמצב העקוב מדם הנמשך כבר למעלה ממאה שנים. בהקשר זה, שינוי אופי הריבונות הישראלית והתאמתה למציאות חדשה הופכת למוצדקת במיוחד אם משמעות השינוי היא לגיטימציה לשליטה יהודית במישורי חיים שונים של יהודים, לה יהיו זכאים מתוקף הריבונות המשותפת. זהו מעבר מתפיסות המבוססות על ניהול סכסוך, לפתרון המבוסס על טרנספורמציה של הסכסוך ועל התפייסות, שיניב מציאות שבה הצדדים המסוכסכים משתנים עם הזמן, תוך כדי קבלה הדדית. בפתרון מסוג זה הצדדים עוברים טרנספורמציה מעצם המאמצים להתמודדות מעמיקה עם אתגרי היומיום בקיום המשותף. זהו פתרון הבנוי על אמון והכרה הדדיים, האמורים לבוא לידי ביטוי במישור המוסדי.

במישור המעשי מזה ארבעה עשורים וחצי קיימת מדינה אחת בשטח פלסטיני המנדטורית שאמור היה להיות אכסניה לשתי מדינות. מצב זה איננו נותן ביטוי לזכויות שני העמים המסוכסכים ולא נראה שבטווח הקרוב הוא ישתנה (גאנס, 2007). ההגמוניה הישראלית הולכת ומעמיקה את שליטתה בכל השטח ומבצעת בו שינויים מבניים שיתאימו להמשך הדומיננטיות שלה בכל האזור (Weizman, 2007). לכן, ישנו לא רק צורך, אלא גם ציווי מוסרי לחשוב על הפיכת המבנה הפוליטי הקיים לצודק יותר ולדמוקרטי יותר. מתן אזרחות לתושבים הפלסטינים במסגרת מדינת ישראל אין בו כדי לבסס צדק בין שני הצדדים המסוכסכים. רק שינוי המבנה הפוליטי ויצירת מבנה חדש שבו שני העמים נהנים מהגדרה עצמית ובה בעת בונים שותפות גורל, הבאה לידי ביטוי במסגרת מדינית משותפת, יוכלו להתמודד עם האתגרים האמיתיים העומדים על הפרק. ריבונות משותפת יכולה לבוא לידי ביטוי במדינה פדרטיבית דמוקרטית שבה נהנים כל האזרחים מזכויות שוות ויש בה ביטוי לזכויות הקולקטיביות של שתי הקבוצות הלאומיות המסוכסכות.

פתרון הריבונות המשותפת במסגרת מדינה אחת דמוקרטית יבטל את מצב השליטה והאפליה הגזעית והצבאית הקיימת היום, ויבסס את השוויון והחופש כיסודותיו המוסריים של הקיום המשותף. הוא גם ישחרר את הצדדים, ובמיוחד את הצד הנשלט, ממעשים חסרי מוסר והומאניות שמהם סבל די והותר, הבאים לידי ביטוי בהרג ללא הבחנה ובהפרת זכויות אדם בסיסיות. למרות שתשומת הלב במשוואת הכוח הקיימת כיום חייבת להתמקד בסבל הפלסטיני ולמרות שאין מקום להשוואה בין מצבם של הישראלים למצבם של הפלסטינים, הרי שחשוב לשקול גם את מצבם של הישראלים־היהודים, אשר מוטרדים מאיומים קיומיים. כמו כן הם גם מוטרדים מבעיית המוסריות מכיוון שהאיום הקיומי מזין את מכונת המלחמה הישראלית היוצרת התנהגות ריבונית שמכרסמת ביסודות המוסריים עליהם נשען הקיום הלאומי היהודי. הדבר חמור במיוחד על רקע העובדה שהשיח הלאומי הישראלי והנרטיב ההיסטורי היהודי בנויים על כך שהם רואים את עצמם כ"אור לגויים". זאת כאשר הם מייצרים מציאות של כיבוש, עושק ואלים. נקודת מבט זו אינה מאפיינת את כלל הציבור הישראלי ויש בה מידה גדולה של הצטדקות וצביעות. יחד עם זאת, היא מעלה תהיות בקרב רבים מהאליטה התרבותית והאינטלקטואלית בישראל בנוגע להשלכות של היגיון הכיבוש ותרבות העליונות השוביניסטית, על ההצדקות לפרויקט הציוני בכללותו (שנהב, 2010; Gans, 2008). מחשבות אלה, אשר המסד המדיני והביטחוני מנסה לרכאן ולאסור את ביטוין באמצעות מסעי הפחדה מפני הפלסטינים, משחקות תפקיד פוליטי חשוב במיוחד כאשר פלסטינים רבים מתחילים לשים לב לכך ולבקר את ההיגיון הטמון בהמשך ההגמוניה היהודית, וחותרים להציג את משמעויותיו של היגיון זה בפני כלל הציבור הישראלי בצורה עדינה, אך מתמשכת.

אישי ציבור בעלי השפעה בחברה הישראלית מנסים להציג את המתנחלים כמוקעים מן העדה וכמי שמטמאים את פניה ה"אמיתיות" והטובות של ישראל ושל החברה הישראלית, על מנת לנקות את מצפונה של ישראל ולהפגין את מוסריותה בעיני עצמה ובעיני העולם, תוך שהם מנסים לשמור על המסר ה"אמיתי", ההומאני והמוסרי של הציונות, לטענתם. מאמצים אלה אינם זוכים להצלחה רבה בגלל שהרעב בקרב הציבור הרחב וההנהגה הישראלית, להמשך התפשטות קולוניאליסטית המבוססת על רעיונות גזעניים, עדיין שולט. עמדות אלה משתקפות היטב בסקרי דעת קהל.¹ כמו כן הן כולאות את הפלסטינים במצב בלתי אנושי ויוצרות אילוצים מוסריים וערכיים המעמידים את כללי המוסר היהודיים בספק. אילוצים אלה סודקים את היגיון הקיום המדיני היהודי, כפי שהוא ממומש כיום בכללותו. שלילת הזכויות של קולקטיב אחר יש בה כדי לפגוע לא רק בהגיון, אלא בישות השוללת ואף בעיקרון שעליו ישות זו מבססת את עצם קיומה. ישראל איננה יכולה להמשיך לשלוט בעם אחר ובה בעת להתפאר במוסריותה ובטוהר נשקה. זהו ניגוד אינהרנטי שיוצר סכיון פרנויות, הבאות לידי ביטוי בחוסר ביטחון קולקטיבי מתמשך. חוסר ביטחון זה משתקף בברוטאליות של מכונת המלחמה הישראלית: בכואה להתעמת עם הצד הפלסטיני היא משתמשת בכוח מופרז שמטרתו המרכזית היא גביית מחיר מקסימאלי בחיי אדם. הניסיונות הישראליים להציג את העימותים עם הפלסטינים כאילו מדובר במצב מלחמה אינם אלא עיוות של המציאות. לפלסטינים מעולם לא היה צבא סדיר ומאורגן נוסח ההגנה ולאחר מכן צה"ל. פעילותו של האחרון היא לרוב מול מליציות לא מאורגנות או מול אוכלוסיה אזרחית חסרת הגנה. הדבר נכון במיוחד כאשר ממקדים את תשומת הלב ביחסה של ישראל אל האוכלוסיה הפלסטינית שנותרה בשטחה לאחר 1948 ואל האוכלוסיה הפלסטינית שנפלה תחת שליטתה לאחר 1967. שתי האוכלוסיות האלה רובצות תחת שליטה ישראלית צבאית מלאה ללא שום יכולת לפתח כוח מגן צבאי כלשהו. יתר על כן, חשוב לציין שהשימוש באמצעים שונים כמו "חיסול ממוקד", "פעולה כירורגית", "מגן אנושי" "נוהל שכן" ו"תג מחיר" המנוגדים לחוק הבינלאומי, פוגעים לא רק בלגיטימיות של מבצעי הפעולות עצמן, אלא מקעקעים את מוסריותו של כל מבנה השליטה הקיים ומעמידים בספק רב את מוסריותה של הישות המדינית המבצעת פעולות מסוג זה.

חסרונות הריבונות המשותפת/המדינה האחת

חסרון מעשי של פתרון המבוסס על מסגרת מדינית משותפת לסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא יצירת מצב שבו זכות ההגדרה העצמית של הפלסטינים לא תמומש ועקרון השוויון לא יתממש כלל. עקרון זה, שחייב להיות בבסיס מערכת היחסים בין הציבור היהודי לפלסטיני במישור האינדיבידואלי והקולקטיבי, חייב לקבל ביטוי במישור

המוסדי-פורמאלי והלא פורמאלי. אך, גם אם עקרון זה ימוסד באופן רשמי במסגרת קונסטיטוציונית משותפת ומוסכמת לא מובטח שהפערים הסוציו-אקונומיים בין החברה הישראלית לחברה הפלסטינית לצד הפריבילגיות מהן נהנים האזרחים היהודים לא יהוו גורם משמעותי בכיסוס אי-שוויון מבני, שבו ימשיכו הפלסטינים להיות כפופים לשליטה ישראלית-יהודית. אם נעיין בצורה ריאלית במעבר ממצב הכיבוש העכשווי למצב של שלטון משותף בלי תקופת ביניים, אין מנוס מלקחת בחשבון שמעבר זה יבוסס על העקרונות ויחסי הכוח הנוכחיים. פערי העוצמה וההשפעה הקיימים במציאות הפוליטית הישראלית-פלסטינית ימוסדו במישור הלא פורמאלי, דבר שעשוי להרחיב את השליטה הקולוניאלית הישראלית בכלים פוסט-קולוניאליים רבים, המבוססים על השליטה בהון, מידע, טכנולוגיה, מיומנויות הניהול ומדע.

חסרון נוסף נוגע למשמעות זכות ההגדרה העצמית והרצון לשליטה בגורל המשותף, במיוחד במצב הקונפליקט הקיים. לאורך שנים רבות זוהה עיקרון ההגדרה העצמית עם ריבונות מדינתית. אמנם, רבים מהמשפטנים הבינלאומיים וההוגים הפוליטיים חולקים על פרשנות זו, אך בכל זאת ביחסים הבינלאומיים זיהוי זה הפך להיות הנהוג הדומיננטי. על בסיס הבנה זו הפך עקרון החלוקה להיות עקרון הנהוג בפתרון קונפליקטים בין קהילתיים, כמו בהודו-פקיסטאן, קוריאה, בפלסטין המנדטורית, ביוגוסלביה ובסודאן. עקרון זה בא לשקף את הרצון הקנאי של קבוצות לאומיות לשלוט בגורלן ואת החשדנות ההדדית בין קבוצות לאומיות שונות. הביטוי של יחסים אלה בישראל/פלסטין הוא אפילו קיצוני יותר מאשר במקומות אחרים בעולם. יחסים אלה מבוססים על דה-לגיטימציה הדדית עמוקה, דבר המעמיק את החשדנות ההדדית ומקשה על קיום מערכות שליטה משותפות. על רקע זה חותרות שתי הקבוצות הלאומיות להגדרה עצמית נפרדת. הפרדה זו מוצגת כזכות מצד אחד וכפתרון מעשי מצד שני. פתרון המדינה האחת עשוי לפגוע בזכות של שתי הקבוצות להביא לידי ביטוי את זכותן לשליטה עצמית ואוטונומיה תרבותית במסגרת מדינה ריבונית ייחודית. כמובן שפתרון זה מועדף על ישראלים יהודים יותר מאשר על פלסטינים, מסיבות הקשורות לסטטוס קוו ולפריבילגיות מהן נהנים הישראלים היהודים במצב הקיים, או במסגרת חלוקה לשתי מדינות לפיה 78% משטח פלסטין המנדטורית יישאר תחת שליטה ישראלית, בנוסף לשטחי ההתנחלויות שיסופחו לישראל במקרה של הסדר מדיני בין שתי מדינות.

חסרון נוסף של הריבונות המשותפת נוגע לסכסוך העמוק בין פלסטינים לישראלים על אורחות החיים הראויות. הפערים הם משמעותיים לא רק מבחינת ההבדלים בין יהודים לפלסטינים, אלא גם בהבדלים הנובעים מהנטיות התרבותיות החילוניות המערביות של חלק ניכר מהיהודים מול המסורתיות המזרחית של מרבית הפלסטינים. אמנם לא מדובר בשתי קבוצות לאומיות הומוגניות, אך האוריינטציה התרבותית של שתיהן שונה באופן עמוק. ישראל הרשמית רואה את עצמה כחלק אינטגרלי של העולם המערבי. תרבותה

ומנהיגיה הדומיננטיים נטועים עמוק במערב, גם אם קיימות קבוצות מסורתיות רחבות היקף בחברה הישראלית. מרבית הישראלים, כולל המסורתיים שביניהם, מעדיפים לראות את עצמם חלק מהתרבות היודו-נוצרית שמוקדיה במערב אירופה וצפון אמריקה. לעומת זאת, מרבית החברה הפלסטינית הינה מוסלמית מסורתית, הרואה את עצמה חלק מהעולם הערבי ותרבות האסלאם. מוקדי משיכה ציביליזציונים אלה נמצאים במתח רב, דבר שיקשה על מציאת מכנים תרבותיים משותפים שניתן להשתית עליהם את יסודות המסגרת הקונסטיטוציונית המשותפת. אמנם פערים תרבותיים ופוליטיים אפיינו מקומות אחרים בעולם שעברו שינוי מוסדי ופוליטי לאחר תקופות ממושכות של קונפליקט – למשל אירופה אחרי מלחמת העולם השנייה בה מתרחש תהליך איחוד שנמשך כששה עשורים – אך בכל זאת זהו מסע לא פשוט הבנוי על כוחות צנטריפטאלים חזקים שאינם קיימים כיום בהקשר הישראלי-פלסטיני.

קשיי ואתגרי פתרון הריבונות המשותפת

במישור המעשי ישנן מספר אבני נגף המפריעות לביצוע פתרון הריבונות המשותפת, ויש צורך להתמודד עמן בדרכים התואמות את האידיאלים שבבסיס עקרונות הפתרון האינטגרטיבי, כלומר, באמצעות שכנוע ודיון דמוקרטי.

הגורם הראשון הוא יחסי הכוחות הקיימים, אשר מוטים לטובת המפעל הציוני המתפשט, שמקדיש את כל כוחותיו הכלכליים, הטכנולוגיים והפוליטיים לקיבוע מצב ההגמוניה הרווח כיום. לאורך השנים הצליחה ישראל להרחיב את תחומי שלטונה, לדכא את ההנהגה הפלסטינית, לפצלה ולכופף את קומתו של העם הפלסטיני. הצלחותיה לאורך זמן מעודדות את המשכה של מדיניות זו, גם אם בשינויים קלים ובאמצעות מנגנונים שונים, כפי שקורה עם התרחבות ההתנחלויות תחת מסווה של משא ומתן ל"שלום". הממסד הביטחוני והצבאי זוכים לתמיכה רחבה בחברה הישראלית, דבר המהווה מכשול בפני כל פתרון של הסכסוך, גם כאשר מדובר בפתרון שתי המדינות, המקובל במישור ההצהרתי וקל וחומר כאשר מדובר בפתרון המדינה האחת, הנתפס כאיום וכאמצעי לקעקע את הלגיטימיות של מדינת ישראל, כפי שהיא נתפסת בעיני הציבור הישראלי-יהודי כיום.

הגורם השני הוא תודעת הטראומה, הפחד והחשדנות המושרשות בתודעה ההיסטורית היהודית, כתוצאה מהתנסויות היסטוריות קשות במקומות שונים בעולם. תודעה זו מקובעת ואף מוגברת בעוצמה רבה מתוך כוונה פוליטית בחינוכם של הדורות הנולדים בישראל. תודעת הפחד, אשר מקורותיה אמיתיים אך מנופחים למטרות פוליטיות, מבססת את הספק, חוסר האמון והפקפוק בכל שינוי של הסטטוס קוו, בו היהודים שולטים בגורלם ובביטחונם האישי והקולקטיבי (בר-טל, 2007). אין מנוס מלהזכיר

שעליית האסלאם הפוליטי, ההתקרבות לדת שהולכת ומתרחבת בחברה הפלסטינית ובעולם הערבי והדיבורים אודות התפשטות אסלאמית ו"ניצחון מובהק" מהווים אמצעים בעלי עוצמה להעמקת הפחד בלבבות הישראלים, ותורמים משמעותית לחיזוק הלכידות ביניהם ולתמיכתם במוסדות השלטון, דבר אשר משתקף בהיעלמותו המוחלטת של השמאל הישראלי (להט, 2004). נוכח זאת, חסם חשוב בפני קידום פתרון הריבונות המשותפת הוא עמדות קיצוניות המושמעות בזירה הערבית והפלסטינית, דבר המנוצל עד תום על ידי ישראל, כדי לשמר את מצב הסטטוס קוו.

הגורם השלישי נוגע לכלכלה ורווחה, ובא לידי ביטוי בפערים הגדולים בין רמת החיים בישראל לבין רמת החיים בחברה הפלסטינית. ישראל אינה רק מדינת לאום, אלא מפעל כלכלי קיבוצי, בעל מאפיינים קולוניאליים מובהקים שהצליח להשקיע את משאביו האנושיים ומקורותיו הפיננסיים בכלכלה העולמית, והשיג תל"ג הנחשב מהגבוהים בעולם והמאפשר רמת חיים המקובלת בחברות מערביות מפותחות. לעומת זאת, החברה הפלסטינית בשטחים הכבושים הנה בעלת תשתית כלכלית חלשה, דלת אמצעים וענייה. לכן הישראלים, כחברה וכפרטים, רואים בכל מצב פוליטי הגוזל מהם את השליטה על עושרם החומרי ועל מעמדם הכלכלי שלילה ישירה של היתרונות אשר בהם זכו לאורך השנים, ופגיעה ברמת החיים שממנה הם נהנים גם עתה. פתרון במסגרת מדינית משותפת משמעותו חלוקה מחודשת של המשאבים, שיתוף בהכנסה הלאומית ונסיגה בתוצר המקומי. גורמים אלה סותרים את האינטרסים והאידיאולוגיה הדומיננטיים בחברה הישראלית ופוגעים באינטרסים הכלכליים הישירים של מרבית תושבי ישראל היהודים. נוכח זאת, קיים ניגוד בסיסי בין האינטרסים הכלכליים הישראלים, הבאים לידי ביטוי בשאיפה לשימור המצב הנוכחי לבין האינטרסים הכלכליים הפלסטיניים. ערביות בינלאומיות העשויות להקל על שינוי התפיסה הכלכלית הרווחת לא קיימות, דבר שהשתקף בתקופת האופוריה של תהליך אוסלו בה נחשף שהנהנים העיקריים מהשלכות המשא ומתן הם הישראלים ומתי מעט בקרב ההנהגה הפלסטינית בשטחים הכבושים (Ben Porat, 2009).

הגורם הרביעי הוא התפתחותה של הנהגה פוליטית פלסטינית, המקבלת את התפיסות הפוליטיות הרווחות בסדר הפוליטי הציוני. השאיפה לשלטון ולשליטה עומדת בראש מעייניה של ההנהגה הפלסטינית, גם אם הדבר נעשה במחיר ויתור על אספקטים עקרוניים בתביעות הלאומיות הפלסטיניות, כמו זכות השיבה. ההנהגה הפלסטינית שבויה בפתרון החלוקה ושתי המדינות גם מסיבות דיפלומטיות והצורך בתמיכה בינלאומית בשאיפות הלאומיות הפלסטיניות. יש לציין שתנועת השחרור העלתה בעבר את פתרון המדינה האחת באופן מאולתר וללא בחינה מעמיקה, כקלף מיקוח במשא ומתן, ובכך העניקה לגיטימציה לישראל לקעקעו תוך שימוש בנשק הדד-לגיטימציה והיעדר ההכרה, דבר שאילץ את אש"ף בלחץ בינלאומי לוותר על נוסחת

המדינה האחת לטובת נוסחת החלוקה לשתי מדינות. נוסחה זו לפתרון עדיין רווחת בקרב ההנהגה הפוליטית הפלסטינית בגדה המערבית, בקרב מנהיגיהם של הפלסטינים החיים בתוך גבולות '48, ולאחרונה אף שמענו אותה כחלק ממשנתם של חלק ממנהיגי תנועת חמאס ברצועת עזה. באמצעות פתרון אוסלו והקמת הרשות הפלסטינית בשטחים הכבושים מאז 67' העניקה ההנהגה הפוליטית הפלסטינית לגיטימציה לחלוקת הארץ על מנת להקים שלטון מפוצל ברמה המדינית והביטחונית, מבלי להתייחס לחלוקה החוקית והחברתית. כך נוצר מצב אבסורדי שבו הרשות הפלסטינית הפכה למובלעת בתוך מערכת השליטה הישראלית ושלום ההתנחלויות היהודיות הפך באופן עקיף לחלק מאחריותה של המשטרה וההנהגה הפלסטיניות. המשך המאמצים לכונן את המדינה הפלסטינית העצמאית למרות ההתפתחויות המדיניות, הדמוגרפיות והביטחוניות בשטחים הכבושים בשני העשורים האחרונים, מהווה מכשול בפני שינוי דעת הקהל הפלסטינית, אם כי פתרון המדינה האחת הפך לנושא מדובר בקרב אישי ציבור פלסטינים מתחומי האקדמיה והתרבות בשטחים הכבושים, בתוך ישראל ובפזורה הפלסטינית.

הגורם החמישי הוא התמיכה הבינלאומית בחלוקה ובמאבק בכל תכנית מדינית שעשויה להשתמע ממנה דה-לגיטימציה של מדינת ישראל, כפי שהתהוותה בעקבות מלחמת 1948. למרות חיצונית הביקורת המעטים המופנים כלפי מפעל ההתנחלות בשטחים הכבושים, מדינות אירופיות, ארצות הברית וקנדה – וכן מדינות חזקות נוספות כגון סין, יפן, הודו וקוריאה הדרומית – מקיימות מערכות יחסים דיפלומטיות וכלכליות מסועפות עם ישראל, דבר המבטא תמיכה ולגיטימציה של מדינותיה. אירופה היא השותף הכלכלי הגדול ביותר של ישראל, והיא השוק השני בגודלו למוצריה, אחרי ארצות הברית. מדינות אירופיות מרכזיות וארצות הברית מספקות תמיכה פוליטית, דיפלומטית וצבאית לישראל, ומסכלות כל ניסיון לערער על הלגיטימציה שלה, במסגרות בינלאומיות. תמיכה זו מציבה מכשולים בפני כל תוכנית מדינית שישראל אינה מעוניינת בה, ומאפשרת לישראל לנצלה על מנת לחזק את מפעלה ההתנחלות. למרות ביקורת מסויגת על מדיניות ישראל בשטחים הכבושים, ארצות הברית ואירופה אינן נוקטות צעדים רציניים כנגד המשך התפשטות ההתנחלויות ובעד מימוש נוסחת שתי המדינות. עמדה זו מהווה גורם חשוב בהמשך העמדת הפנים בה ישראל מראה נכונות כביכול לממש פתרון המבוסס על חלוקה, אך בה בעת היא יוצרת מציאות של מדינה אחת, שאין ארצות הברית ואירופה מוכנות להודות בקיומה. מצב הכחשה זה מקשה על קידום פתרון צודק לסכסוך.

הגורם השישי הוא התנגדות אפשרית של הפליטים הפלסטינים שעדיין חולמים לחזור למקומות מגוריהם המקוריים. פתרון המדינה האחת, אשר חייב להיות פתרון מוסכם כדי להצליח, מחייב פשרות מסוימות בתחום זה, בעיקר על מנת למנוע היווצרות עולות אנושיות חדשות. ידוע שרבים מהישובים היהודים שהוקמו מאז 1948 ועד ימינו

הם על הריסות הכפרים הפלסטינים, אשר התרוקנו מתושביהם ברובם כתוצאה ממדיניות הפחדה ומניעת חזרה במהלך מבצעי צה"ל השונים מאפריל ועד דצמבר 1948 (קדמן, 2008). כל שאיפה של הפליטים הפלסטינים לחזרה למקומות מגוריהם המקוריים תביא לא רק להתנגדות, אלא גם תעלה בעיה מוסרית בפני אלה החותרים לפתרון צודק של הבעיה הפלסטינית. לכן, פשרה היא הכרחית, דבר שיביא לפתרון בעיית הפליטים בקרב יישוביהם המקוריים או במקומות חלופיים.

כל אלו יחד מהווים רשת שלמה של מכשולים המונעים מפתרון הריבונות המשותפת להפוך לתוכנית מדינית מעשית, למרות היותו פתרון מוסרי וטוב ליציאה מהסבך הישראלי-פלסטיני. היות וגורמי המשיכה של תוכנית זו וגורמי הסלידה ממנה הנם רבים ושונים, יש לפעול להפיכתה לרעיון מקובל ולמודל אידיאלי אפשרי, על מנת לקדם אפשרויות מציאותיות למימושה בעתיד. יש צורך דוחק להרחיב את בסיס ההתייחסות לרעיון זה, לבחון אותו לעומק ולהתעמק ביתרונותיו ובחסרונותיו בהשוואה לניסיונות אחרים כגון דרום אפריקה, קנדה או ספרד, תוך התחשבות במאפיינים המיוחדים לאזור. כמו כן יש צורך בהשקעת מאמצים מתמשכים בקרב שני צידי הסכסוך, במיוחד כאשר אנו רואים שהוגי דעות יהודים רבים החלו להציג הצדקות חדשות לתוכנית המדינה היהודית הנפרדת, בניסיון להבחין בינה לבין תוכנית המדינה המתפשטת (הבאה לידי ביטוי, מנקודת מבטם, בהמשך התרחבות ההתנחלויות בשטחים הפלסטינים הכבושים מאז 67'). מקורות חדשים אלו, אשר נכתבים על ידי דמויות שונות ממיקומים שונים בזירה הפוליטית כגון חיים גנז (Gans, 2008) או רות גביוזן (2002), משקפים את החששות הישראליים מפני אובדן ההצדקות לקיום המדינה היהודית וביסוסה על יחסי כוח קשיחים בלבד. אלו אותם חששות אשר מגבירים את הלגיטימציה של תוכנית המדינה האחת בעיני מעטים מהוגי הדעות היהודים. כמובן, שיש גם צורך במאמץ פלסטיני כולל כדי לשכנע את ההנהגה הלאומית הפלסטינית החילונית לסגת מתוכנית שתי המדינות, ולשכנע את ההנהגה הלאומית הדתית, המיוצגת על ידי חמאס, בצורך לקבל את הרעיון של מדינה אחת חילונית, רב־תרבותית ורב־דתית, כיוון ש"חופש הדת" ו"החופש מהדת" הם מהיסודות החשובים ביותר לזו קיום חברתי ופוליטי. כמו כן, יש צורך לשכנע את העם הפלסטיני בכללותו שפתרון הריבונות המשותפת איננו נרמול השליטה הישראלית בכל שטחי פלסטין המנדטורית ואין מדובר בלגיטימציה של התכניות המדיניות שמציג הימין הלאומני הישראלי בשנים האחרונות. בנוסף לכך, יש צורך לשכנע את הפליטים הפלסטינים שמדובר בפתרון שיאפשר להם לשוב לשטחי פלסטין ההיסטורית, אך לא בהכרח למקומות מגוריהם ההיסטוריים, לפחות במקומות שמיושבים בהם כיום אזרחים יהודים. מטרת הבהרת סוגיה זו היא מניעת מצב של היווצרות עוללות אנושיות חדשות בבואנו לתקן עוללות עבר, דבר שעשוי להעצים מחדש את הסכסוך.

סיכום

נוכח ניתוח זה ניתן להבחין שמבוך הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא קשה ומסובך במיוחד. עקרון החלוקה איננו מתמשש, אך גם עקרון המיזוג איננו קל למימוש. נוסחת שתי המדינות איננה נראית ריאליסטית בטווח הקצר, אך גם נוסחת המדינה האחת אינה ריאליסטית יותר ממנה. בנוסף, הסטטוס קוו מחזק את מצב האפרטהייד ולכן הוא נפיץ. נוכח זאת, חשיבה על נוסחאות יצירתיות ליציאה מהמצב הקיים היא לא רק רצויה, אלא גם הכרחית. אין בכך כדי להבטיח פתרונות מיידיים. אך למרות זאת, חשיבה יצירתית יכולה לתרום להעלאת רעיונות העשויים לכבוש את דמיון בני האדם המסוכסכים, גם אם כיום רעיונות אלה נחשבים לכפירה בעיקר. דבר אחד ברור בהקשר זה: הרעיונות החדשים חייבים להיות פוסט-לאומיים, היות והלאומיות הנוכחית, בשני הצדדים, איננה מאפשרת יציאה לא מהמבוך הפוליטי ולא מהמבוך המוסרי.

נותר רק לציין שתוכנית המסגרת המדינית המשותפת הינה תוכנית פשרה לטווח הרחוק, וכיוון שהיא כה טעונה במציאות הנוכחית, יהיה עליה לעבור גלגולים ושלבים רבים. יתכן שאחד השלבים יהיה פיצול חלקי, מדורג וזמני בין הפלסטינים לישראלים, בתנאי שלא יהא זה פיצול מדיני אלא מנהלי, כמו שקורה בקנדה או בספרד באמצעות איחוד פדראלי. פתיחת הדלת לדיון בתוכנית זו, באמצעות שכנוע, הפצה והעלאת טענות והצדקות, היא חלק בלתי נפרד מההתקדמות לעברו. בהקשר זה עולות תהיות לגבי מוכנות בני האדם לקחת סיכונים קיומיים בתנאי אי-וודאות, במיוחד כאשר הם נהנים מזכויות יתר המבטיחות להם קיום ברווחה במחיר נמוך יחסית. תהיות אלה מחזירות אותנו לנקודת ההתחלה, דבר שעמד ביסוד החשיבה על כתיבת מאמר זה.

הערה

1 מדד השלום המבוצע על ידי מרכז תמי שטינמן באוניברסיטת תל אביב משקף את עמדות הציבור הישראלי בסוגיות אלה. לפרטים ראו: www.peaceindex.org

רשימת מקורות

אזולאי, א. ואופיר, ע. 2010. משטר זה שאינו אחד: כיבוש ודמוקרטיה בין הים לנהר. תל אביב: רסלינג.
 ארנרט, ח. 2011. כתבים יהודיים. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
 ארנרט, ח. 2010. יסודות הטוטליטריות. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
 ארנס, מ. 2010, 2 ביוני. אזרחות ישראלית לפלסטינים, הארץ, נדלה מ'
<http://www.haaretz.co.il/opinions/1.1204701>
 בובר, מ. 1988. ארץ לשני עמים. תל-אביב: שוקן.
 ברטל, ד. 2007. לחיות עם הסכסוך: ניתוח פסיכולוגי-חברתי של החברה היהודית בישראל. ירושלים: כרמל.

- גאנב, א. 2007, 11 ביוני. מדינה אחת מספיקה? הארץ. נדלה מ־
<http://www.haaretz.co.il/opinions/1.1417054>
- גביון, ר. 2002. המדינה היהודית: הצדקה עקרונית ודמותה הרצויה. תכלת, 13. 65-88.
- גיחון, מ. 1977. החשיבות ההיסטורית של יהודה ושומרון: ניתוח היסטורי, בתוך: א' שמואלי (עורך) *יהודה ושומרון: פרקים בגיאוגרפיה יישובית*, כרך א'. (עמ' 49-74). תל אביב: הוצאת משרד הביטחון.
- ג'מאל, א. 2011. הזמן המוגזע ויסודות השליטה הקולוניאלית בהקשר הישראלי-פלסטיני. בתוך: י. אורון וי. לובלסקי (עורכים): *ג'נוסייד: בין גזענות לג'נוסייד בעת המודרנית* (עמ' 185-219). תל אביב: אוניברסיטת תל אביב והאוניברסיטה הפתוחה.
- דיין, מ. 1981. הלנצח תאכל חרב: שיחות השלום – רשמים אישיים. ירושלים: עידנים.
- הובס, ת. 2009. לויטן: או, החומר, הצורה וכוח של מדינה כנסייתית ומדינתית. ירושלים: שלם.
- הלר, י. 2004. מ'ברית שלום' ל'איחוד': יהודה מאגנס והמאבק למדינה דו־לאומית. ירושלים: מאגנס.
- הנדל, א. 2011. ספר, מפתח, 4: 143-166. נדלה מ־
https://webmail.tau.ac.il/horde/imp/view.php?actionID=view_attach&id=2&uid=543929126&mailbox=SU5CT1g&uniq=1335789068904
- זנד, ש. 2012. מתי ואיך הומצאה ארץ־ישראל? תל אביב: כנרת־זמורה־ביתן.
- חוראני, פ. 1990. מקורות הסידיב הפלסטיני, 1918-1948. ביירות: המרכז למחקרים פלסטיניים.
- טאוב, ג. 2007. המתנחלים והמאבק על משמעותה של הציונות. תל אביב: ידיעות אחרונות.
- טל, י. 1996. ביטחון לאומי – מעטים מול רבים. תל אביב: דביר.
- טל, י. 1976. תורת הביטחון: רקע ודינמיקה. מערכות, 253. 2-9.
- יניב, א. 1992. פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל. תל אביב: ספרית פועלים.
- כספית, ב. והללי, י. 2007. עלייה בהזדהות ערביי ישראל עם איראן. מעריב, 13.3. נדלה מ־
<http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/555/618.html>
- להט, ג. 2004. הפיתוי המשיחי: עלייתו ונפילתו של השמאל הישראלי, 1993-2003. תל אביב: עם עובד.
- לוי, י. 2007. מצבא העם לצבא הפרדידיות. ירושלים: כרמל.
- קדמן, נ. 2008. בצדי הדרך ובשולי התודעה: דחיקת הכפרים הערביים שהתרוקנו ב־1948 מהשיח הישראלי. ירושלים: ספרי נובמבר.
- רוסו, ז. 2006. האמנה החברתית. תל אביב: ריסלינג.
- רזיקר־קוצקין, א. 1993. גלות בתוך ריבונות: לביקורת שלילת הגלות בתרבות הישראלית. תיאוריה וביקורת, 4, 23-54.
- שבתאי, ש. 2010. תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל – עדכון מונחי יסוד. עדכן אסטרטגי, 13(2), 7-16.
- שטרנגר, ק. 2010, 18 ביוני. בכל זאת מדינה אחת? הארץ. נדלה מ־
<http://www.haaretz.co.il/opinions/1.1207587>
- שמחוני, א. 2006. עומק אסטרטגי והחזית המזרחית. תל אביב: הוצאת בית ספר לממשל ומדיניות, אוניברסיטת תל אביב.
- שנהב, י. 2010. במלכודת הקו הידוק: מסה פוליטית יהודית. תל אביב: עם עובד.
- Aronson, G. 2012. Report on Israeli Settlements in the Occupied Territories, *A bi-monthly publication of the foundation for middle east peace*, 22(1). 1. Retrieved from <http://www.fmep.org/reports/archive/vol.-22/no.-1/PDF>
- Ben-Porat, G. 2009. *Global Liberalism, Local Populism: Peace and Conflict in Israel/Palestine and Northern Ireland*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Bodin, J. 1992. *On Sovereignty: Four Chapters from the Six Books of the Commonwealth*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Derrida, J. 2005. *Rogues: Two Essays on Reason*. Stanford: Stanford University Press.

- Feige, M. 2009. *Settling in the Hearts: Jewish Fundamentalism in the Occupied Territories*, Detroit: Wayne State University Press.
- Gans, C. 2008. *A Just Zionism: On the morality of the Jewish state*. Oxford: Oxford University Press.
- Havemann, P. 1999. *Indigenous Peoples' Rights in Australia, Canada and New Zealand*. Oxford: Oxford University Press.
- Horowitz, D. 1985. *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley: University of California Press.
- Kaufman, C. 1998. When all else fails: ethnic population transfers and partitions in the twentieth century. *International Security*, 23(2): 120-156.
- Kimmerling, B. 2001. *The invention and decline of Israeliness: state, society, and the military*, Berkeley: University of California Press.
- Kymlicka, W. 2008. The Internationalization of Minority Rights. *International Journal of Constitutional Law* 6(1): 1-32.
- Kymlicka, W. 1995. *The Rights of Minority Cultures*. Oxford: Oxford University Press.
- Lustick, I. 1997. The Illusion of a Radical Solution to Cultural Conflict when 'we' and 'them' are Part of 'us'", *Politics and the Life Science*, 16 (2): 262-264.
- Magnes, J. L. 1948. For Jewish-Arab Confederation. *Commentary*, 6. 379-383. Retrieved from <http://www.commentarymagazine.com/article/for-a-jewish-arab-confederation/>
- McGarry, J. and O'Leary, B. 2004. *The Northern Ireland Conflict: Consociational Engagements*. Oxford: Oxford University Press.
- Mouffe, C. 2005. *On the Political*. London: Routledge.
- O'Leary, B. 2006a. *Debating Partition: Justifications and Critiques*. Working Papers in British-Irish Studies, No. 78. Institute for British-Irish Studies, University College - Dublin.
- O'Leary, B. 2006b. Consociational Theory, Northern Ireland's Conflict, and its Agreement. Part 1: What Consociationalists Can Learn from Northern Ireland. *Government and Opposition*, 41(1), 43-63.
- O'Leary, B. and McGarry, J. 2007. *Understanding Northern Ireland: Colonialism, Control and Consociation*. New York: Routledge.
- Obel, H. T. 2011. Transitional Justice: Toward a Differentiated Theory, *Oregon Review of International Law*, 13, 1-46.
- Peled, Y. and Rouhana, N. 2004. Transitional Justice and the Right of Return of the Palestinian Refugees, *Theoretical Inquiries in Law*, 5(2), 317-332.
- Said, E. 1999, 10 January. The One-State Solution, *The New York Times Magazine*. Retrieved from – <http://www.nytimes.com/1999/01/10/magazine/the-one-state-solution.html?pagewanted=all&src=pm>
- The Economist, Israel's Siege Mentality*, June 3, 2010. Retrieved from-<http://www.economist.com/node/16274081>.
- Tilly, V. 2005. *The One State Solution: A Breakthrough for Peace in Israeli-Palestinian Deadlock*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Waldron, J. 1995. Minority Cultures and the Cosmopolitan Alternative, in W. Kymlicka (ed.) *The Rights of Minority Cultures*, (pp. 93-119) Oxford: Oxford University Press.
- Weizman, E. 2007. *Hollow Land: Israel's Architecture of Occupation*. London: Verso.
- Yiftachel, O. 2006. *Ethnocracy: Land and Identity Politics in Israel*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.